

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Klára Zámečnicková

**POUTNÍ MÍSTA VÝCHODNÍCH ČECH – MARIÁNSKÁ POUTNÍ
MÍSTA HOMOLE A NERATOV**

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, CSc.

PRAHA 2007

Na prvním místě bych ráda poděkovala za pomoc a ochotu prof. Janu Roytovi, také svým rodičům a všem těm, kteří mě podporovali a podporují realizovat studium. Nemohu opomenout ani všechny ty, kteří mne pomohli s touto prací svými dotazy, odpověďmi a jazykovými radami.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne

Obsah:

ÚVOD	4
1. POUTNÍ MÍSTA VÝCHODNÍCH ČECH V BAROKU	5
1. 1 Poutní tradice, mariánská úcta a úcta k zemským patronům v Čechách	7
1. 2 Poutní tradice, mariánská úcta a úcta k zemským patronům ve východních Čechách	10
2. POUTNÍ MÍSTO HOMOLE	11
2. 1 Historie vzniku poutního místa na Homoli	11
2. 2 Architektura a vybavení kostela Panny Marie Bolestné	13
2. 2. 1 Exteriér	13
2. 2. 2 Interiér	16
2. 3 Architektura a výzdoba schodiště s hlavním vchodem	19
Sv. Vincenc Paulánský	
Sv. Antonín Paduánský	
Sv. Jan Z Mathy	
Sv. Felix z Valois	
Sv. Linhart	
Sv. Vojtěch	
Panna Maria Bolestná (Pieta)	
Panna Maria Staroboleslavská	
Sv. Jan (apoštol, evangelista)	
Sv. Marie Magdalena	
2. 4 Kaple	31
2. 5 Kostnice	31
2. 6 Hřbitovní zeď se zadním vchodem	33
Sv. Václav	
Sv. Jan Nepomucký:	
2. 7 Homolské zvony	36
3. POUTNÍ MÍSTO NERATOV	38
3. 1 Historie osady a vzniku kostela Nanebevzetí Panny Marie	38
3. 2 Architektura a vybavení kostela Nanebevzetí Panny Marie	43
3. 2. 1 Exteriér	43
3. 2. 2 Interiér	45
3. 3 Architektura a výzdoba schodiště	48
Sv. Barbora	
Sv. Tomáš (apoštol)	
Sv. Josef	
Sv. Terezie Veliká (z Avily) od Ježíše.	
3. 4 Osud kostela a jeho vybavení od roku 1945	54
4. POZDNĚ BAROKNÍ SOCHAŘSTVÍ VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH – BARTOLOMĚJ A VÁCLAV HENDRYCH Z LITOMYŠLE	57
ZÁVĚR	59
Seznam literatury	61
Seznam vyobrazení	64
Anglická anotace	
5 klíčových slov v angličtině	

ÚVOD

Tématem mé práce jsou poutní místa východních Čech, konkrétně se zabývám poutními lokalitami v krajině Orlických hor a Podorlicka náležející Královéhradecké diecézi. Jde o oblast české části masivu Orlických hor a Podorlicka, na severu a severovýchodě ohraničené česko-polskou hranicí, na jihu a jihovýchodě tokem Divoké Orlice a od jihozápadu a severozápadu tokem Labe a Metuje. Východní Čechy skrývají velké množství míst, která jsou lidmi považována za výjimečná. A jako v celé zemi jsou to především místa sakrální, spojená zejména s křesťanstvím. Přesto jsou východní Čechy historiky umění často opomíjeny, z čehož vyplývá i značně menší podíl literatury zaměřené na tuto oblast.

Z množství poutních míst jsem svůj výběr omezila na dvě barokní zasvěcená Panně Marii s živou poutní tradicí, ale pouze místního významu. Výběr nebyl jen náhodný. Poutní místo Homole je právě jedním z těch míst, které je, nejen mnou, považované za výjimečné pro své monumentální schodiště a začlenění do krajiny. Ani má druhá volba - poutní místo Neratov, nebyla náhodná. I tomuto místu je dobré věnovat více pozornosti nejen pro jeho dramatický osud po 2. světové válce. Dalším důvodem, proč právě tyto dvě poutní místa, je spojovací článek mezi nimi. Tímto článkem je sochařská výzdoba schodiště u obou těchto poutních míst, na které v obou případech pracoval mistr Václav Hendrych z Litomyšle.

Hlavními cíli této práce jsou stavební historie, umělecká výzdoba a její ikonografie vybraných míst a na jejich základě sestavit obraz a vývoj míst do dnešních dob a poutní tradice s nimi svázané. Dalším cílem, který vyplývá z výběru míst, je nastínění práce bratrů Hendrychů z Litomyšle v kontextu pozdně barokního sochařství ve východních Čechách. Nedílnou součástí práce je všeobecný přehled poutních míst, mariánské úcty a úcty k zemským patronům ve východních Čechách.

Vzhledem k převaze místního charakteru vybraných poutních míst jsem vycházela především z regionální literatury, kterou jsem doplnila všeobecnými díly encyklopedického či slovníkového charakteru. Stěžejním dílem pro zpracování poutního místa Homole je to kniha Emanuela Kosiny, který v roce 1937 zpracoval dostupný archivní materiál. Obdobně pro Neratov je to práce Jany Oppeltové z roku 1999 a přepracování této statě v roce 2004.

1. POUTNÍ MÍSTA VÝCHODNÍCH ČECH V BAROKU

Téměř celé 17. století je ve vývoji architektury zřejmé napětí mezi aktivitou šlechtických objednavatelů a pasivitou nižších vrstev společnosti. Architekti jsou povětšinou šlechtou zvaní z Prahy, protože nebylo místních mistrů.¹ Od sklonku 17. století rostla aktivita místních lidí a tedy i řemeslníků a mistrů. Klíčovou pozici, jako zadavatelé, měla panství Kolowratů na Rychnově, Colloredů na Opočně, hrabata z Bubna a Litic na Žamberku a Nostitz – Rhienecků v Rokytnici.²

Východní Čechy jsou protkány hustou sítí poutních míst s živou tradicí i poutních míst pouze místního významu. Jsou to, jak poutní kostely farní nebo filiální, tak nespočet poutních kaplí zasvěcených Panně Marii, mariánských sloupů či jen milostné obrázky zavěšené na stromech při cestě. Některé poutní lokality byly spjaty s lázněmi či léčivými prameny, např. kostel sv. Mikuláše ve *Vraclavi*, *Malé Svatoňovice*, *Pohled*.³

Podobně i v *Kuksu* nechal roku 1694 hrabě František Antonín Špork zbudovat lázně s centrální kaplí Nanebevzetí Panny Marie, která měla být zároveň kaplí poutní.⁴

K nejstarším poutním místům patří *Broumov* a *hora Tábor* u Lomnice nad Popelkou a obě jsou spojována s osobou Arnošta z Pardubic. V Broumově je uctívána gotická soška Matky Boží s Ježíškem, údajně dar Arnošta z Pardubic, podobně je za takový dar považován i krucifix v poutním kostele na hoře Tábor u Lomnice. Sošky a obrazy středověkého původu jsou dále uctívány například v *Církvicích*, kde je od roku 1688 vzdáváná úcta obrazu Panny Marie Bolestné (kolem roku 1380). Také v *Čáslavi* v kostele sv. Petra a Pavla je kaple s uctívanou milostnou sochou Panny Marie.⁵ Obrazy východního původu byly uctívány na *Hoře Matky Boží u Králík*, kde je kopie obrazu Panny Marie Sněžné, v *Jičíně* a ve *Vilémově* jsou to kopie obrazu Panny Marie Sněžné Vladimírské.⁶

Poutní místo v Králíkách je pozoruhodné již při cestě k němu. Podél aleje vedoucí k poutnímu místu bylo postaveno osm kaplí, kam v minulosti přibyla ještě sousoší křížové cesty. Pozoruhodné jsou i Svaté schody (*scala sancta*) o sedmkrát sedm stupních.⁷ Podobně

---

¹ Srov. KOŘÁN Ivo: Barok pod Orlickými horami, in: Orlické hory a Podorlicko. Sborník vlastivědných prací, sv. 3, Rychnov n. Kněžnou: Museum Orlických hor, 1970, 108–121, 109.

² Srov. tamtéž 112.

³ Srov. PRAŽÁK Václav: Baroko východních Čech. Architektura, sochařství, Hradec Králové: Garamon, 1999, 13.

⁴ Srov. ROYT Jan: Poutní místa a milostné obrazy či sochy v diecézi Královehradecké, in: HRUBÝ Vladimír, ROYT Jan (eds.): Lidová zbožnost ve východních Čechách a v Kladsku, Náchod: Státní galerie výtvarného umění, 1998, 7–23, 18.

⁵ Srov. tamtéž 11.

⁶ Srov. ROYT Jan: Zahrada mariánská, mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století, Sušice: Muzeum Šumavy, 2000, 43.

⁷ Srov. hora Matky Boží (Králíky), in: DIBELKOVÁ Irena: Poutní místa v Čechách, Praha: Olympia, 2004, 177.

jsou Svatými schody nazývány schody vedoucí ke kostelu Panny Marie Bolestné na Homoli.

V 17. století se, nejen ve východních Čechách, rozmohl kult Panny Marie Neposkvrněného početí (Immaculaty). S kultem obrazu Immaculaty jsou spojeny poutě do *Knířova*. Kaple Panny Marie Immaculaty je například i v *Baldě*.⁸

S kultem Panny Marie Loretánské je spojen *Golčův Jeníkov*, *Rychnov nad Kněžnou*, *Hlásná Lhota* a *Nové Město nad Metují*.⁹ Jeníkovskou loretu nechal vybudovat generál Goltz v letech 1650–1653. Loreta stála na prostranství obklopeném ambity, posléze k ní byl přistavěn kostel sv. Františka Serafinského. Váže se k ní zázrak, kdy se tu modlili k Panně Marii hraběnka Barbora Eusebia s manželem na záchranu svého ztraceného dítěte.¹⁰

Řada poutníků z východních Čech putovala uctít paladium rakouských zemí, Pannu Marii Mariazelleskou. Jedním z nich byl Bartoloměj Krieger, který po návratu z Mariazell roku 1766 zavěsil obrázek v *Heřmanicích* Panně Marii Mariazellské. Začaly se u něj dít zázračné události, byl tedy přenesen do heřmanického kostela. Kopie mariánského obrazu z pokladnice v Mariazell je též uctívána na poutním místě *Mariánská Hora*, též zvaná Malá Mariazell.¹¹

Často poutě vedly k milostným obrazům, kdy největší pozornosti se těšil obraz Panny Marie Pomocné. Byl vlastně nejpopulárnějším obrazem barokních Čech. Největší nárůst tohoto obrazu byl v letech 1680–1700, tedy v době ohrožení říše Turky a morem. Ve východních Čechách je uctívána Panna Maria Pomocná v *Sopotech*, kde jí jsou připisovány mnohé zázraky. Kostel jí je zasvěcen nedaleko *Teplic nad Metují* a nejnavštěvovanějším poutním místem s obrazem Panny Marie Pomocné je *Chlumek u Luže*.¹² Kapli zasvěcenou Panně Marii Pomocné v Chlumku u Luže zde nechala postavit Marie Maxmiliána Eva Hieserlová z Chodců a na Košumberku (rozená Žďárská ze Žďáru, sestra Terezie Eleonory, zakladatelky poutního místa Na Homoli) pro kopii pasovského mariánského obrazu, který dal poříditi její otec. Pak sem povolala jezuity, ti tu nechali postavit monumentální barokní kostel podle vzoru římského Il Gesu.¹³

Často navštěvovaným je i poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie v *Hemži*, který byl podle legendy postaven z pozůstalosti slepého žebráka, pravdou však je, že jej nechal

⁸ Srov. ROYT: Poutní místa..., 14.

⁹ Srov. ROYT: Zahrada mariánská..., 43.

¹⁰ Srov. Golčův Jeníkov, in: DIBELKOVÁ: op. cit., 175–176.

¹¹ Srov. ROYT: Poutní místa..., 15.

¹² Srov. ROYT Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha: Karolinum, 1999, 246.

¹³ Srov. Královehradecká diecéze: Luže, in: KOUTECKÁ Helena: Stručný místopis mariánské úcty v Čechách a na Moravě, Praha: Portál, 1992, 29.

postavit J. B. Trauttmansdorff roku 1683. Uvnitř se nachází milostná socha Madony, dovezená z Uher roku 1662.¹⁴

Nedílnou součástí zemí Koruny České bylo i Kladsko, které prakticky až do 50. let minulého století podléhalo církevní správě pražského arcibiskupství. Nejproslulejším poutními místy Kladska jsou *Vambeřice* a *Warta*. Ve Vambeřicích se od poutního kostela odvíjí rozsáhlá kalvárie o 79 zastaveních, zvaná také slezským Jeruzalémem.¹⁵

1. 1 Poutní tradice, mariánská úcta a úcta k zemským patronům v Čechách

Prvotními cíli poutí byla místa svatá, tj. místa, kde se nějakým způsobem projevila Boží přítomnost anebo kde byl pohřben nějaký svatý. Tedy posvátná místa Sváté země, hroby apoštolů, hroby mučedníků a velkých světců, svatyně, kde se uchovávají význačné ostatky. Velmi častá jsou mariánská poutní místa, která jsou jakoby nepřímým potvrzením Nanebevzetí Panny Marie, není totiž slýcháno, že by se putovalo k hrobu s jejím tělem, ten neexistoval. Když ovšem neexistoval hrob, budovaly se svatyně, v nichž byla umístěna alespoň její socha či obraz.¹⁶

Ne každý si však mohl dovolit podniknout pouť do tak dalekých zemí, a proto začala vznikat regionální poutní místa, která byla snadněji dosažitelná. Byla spjata s působením svatých, vznikala při hrobech mučedníků, v místech, kde došlo k zázračným uzdravením nebo ke zjevením Panny Marie.¹⁷

„Tato místa byla časem promodlena, stala se posvátnými i tím, že se tam po staletí s živou vírou modlilo mnoho generací, že tam docházelo k vyslyšení, někdy i mimořádným, že se tam případně udála i zázračná uzdravení. Proto tato místa často dýchají atmosférou, která vybízí k důvěře.

Cílem poutí je vždy hlubší osobnější setkání s Bohem v modlitbě. Většinu poutníků přivádí na pouť touha svěřit se Bohu, Pánu Ježíši, Panně Marii anebo tomu kterému svatému s vlastními strastmi a starostmi a vyprosit si útěchu, světlo, sílu a pomoc, vyslyšení v naléhavých záležitostech. S tím pak samozřejmě souvisí i vděčnost, s níž se na poutní místo vracívá ten, kdo vyslyšení opravdu došel.“¹⁸

¹⁴ Srov. Hemže, in: DIBELKOVÁ: op. cit., 176.

¹⁵ Srov. ROYT: Zahrada mariánská..., 43.

¹⁶ Srov. ŠKARVADA Jaroslav: Úvodem, in: BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 6–7, 6.

¹⁷ Srov. Úvod, in: DIBELKOVÁ: op. cit., 5.

¹⁸ ŠKARVADA: op. cit., 6–7.

Poutě k milostným obrazům Panny Marie začínají ve středověku, ale největší rozkvět mariánského kultu, kdy došlo i k mohutnému rozkvětu poutí, byl po Tridentském sněmu (1545–63).

Významnými ctiteli Panny Marie byli například král Václav II. a Karel IV., z pražských arcibiskupů Arnošt z Pardubic a Jan z Jenštejna. Soudobí umělci s oblibou napodobovali známé obrazy Madon, zejména roudnické, svatovítské, vyšebrodské a zbraslavské. Ovšem přílišné uctívání obrazů bylo napadeno již předchůdci Husovými, husité očekávající brzký příchod Kristův, dávali přednost poutím na hory. V pohusitské době rozdělený národ, v němž měli převahu utrakvisté, neměl mnoho pochopení k úctě svatých. Teprve za katolické obnovy a po uvedení jezuitů do Čech ve druhé polovině 16. století nastává oživení.¹⁹ Jezuité brzy po svém příchodu k nám začali zakládat mariánské družiny a jimi navázali na prastarou mariánskou tradici. Kult mariánský spolu s úctou českých patronů se stal pojítkem neradostné přítomnosti se slavnou minulostí i ukazatelem cesty do budoucna. A právě jezuité roku 1577 obnovili starobylou pražskou pouť do Staré Boleslavi k mariánskému milostnému obrazu, nazývanému též paladium země České.²⁰ Poprvé se věřící k Panně Marii Staroboleslavské obrátili ve veřejných prosbách země po vydání Rudolfova majestátu roku 1609, kdy jezuité konali do Staré Boleslavi prosebnou pouť katolíků.²¹

Pouti a procesí jsou tedy hlavně charakteristickou známkou barokní doby. Pouti na posvátná místa, jako například ke hrobu sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého a na mariánská místa, zvláště do Staré Boleslavi, na Svatou Horu a na Svatý Hostýn, se konaly jednak jako pouti prosebné a jednak jako pouti kající (spojené s mnoha oběťmi a sebezapíráním). Též pouti posilovaly víru, neboť na těchto posvátných místech se věřící lid cítil blíže nebi, čerpal útěchu, radost, sílu a lásku. Se soukromými poutěmi byla spojena mnohá nebezpečí, proto jezuité a jiní kněží zaváděli poutě společné za vedení kněží a dozoru starších lidí. Tyto pouti byly také spojeny s promluvami kazatelů a s přijetím svátostí.²² Poutníci se pravidelně zastavovali k modlitbě u architektonicky ztvárněných zastavení, kde byly vyobrazeny Kristovy pašije, mariánské obrazy nebo legendy světců. K odpočinku poutníků vznikaly při cestách hostince a v jejich blízkosti i kaple k rozjímání. U samého konce poutní cesty se nalézala místa, tzv. poklony, z nichž poutníci poprvé

¹⁹ Srov. BOHÁČ Zdeněk: Poutní tradice v Čechách, in: BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 8–9, 8.

²⁰ Srov. POLÁCH Otto: Barokní doba dobou obnovy křesťanství v naší vlasti, mariánská poutní místa v Čechách, Praha: , 1947, 6. Tento drobný reliéf dostala podle jedné legendy sv. Ludmila z rukou sv. Metoděje při svém křtu, pak jej darovala svému vnukovi sv. Václavovi. Srov. RYNEŠ Václav: Paladium země české, Praha: Universum, 1948, 98.

²¹ Srov. RYNEŠ: op. cit., 67–68.

²² Srov. KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin, sv. 2, Praha: Zvon, 1991, 117.

spatřili poutní kostel.²³ Velmi oblíbená byla též liturgická procesí na Květnou neděli, o Vzkříšení a na Boží Tělo. Tato procesí dostala zvláštní význam, jednak naplňovala touhu lidí něco mimořádného vidět, ale hlavně dávala možnost spoluúčasti. Lidé se modlili společně s kněžími v chóru, nosili prapory nebo sošku, tím se i živěji zamýšleli nad významem toho, co soška znázorňovala. Vedlo je to k hlubšímu rozjímání a pobožnosti. Byla konána i různá procesí mimořádná, na odvrácení hladu, moru, války a tak podobně.²⁴

Barokní kultura vtiskla neopakovatelný ráz české a moravské krajiny, která se stává „zahradou Mariinou“, protkanou sítí poutních kostelů, kaplí, kapliček i pečlivě chráněných studánek a stromů s milostnými obrázky. Tyto památky barokní zbožnosti jsou citlivě sladěny s okolní přírodou, jsou často situovány tak, aby připomínaly v krajinné konfiguraci určité místo. Přístupové cesty k významnějším poutním místům jsou často lemovány otevřenými kapličkami a stromořadím. I když mariánský kult je v baroku dominantní, úcta k zástupu českých národních patronů, navíc obohaceného o nově kanonizovaného Jana Nepomuckého, nevymizela.²⁵ Charakteristickým typem českého barokního poutního místa je poutní kostel obklopen ambity s nárožními kaplemi a branami, do nichž ústí poutní cesty. Stěny ambitů zdobily nástěnné malby či závěsné obrazy s cykly z mariánskými, christologickými, se symboly loretánské litanie a českou zvláštností, s vyobrazením milostných soch a obrazů, které jsou v zemích Koruny české a ve střední Evropě uctívány (Svatá hora, Římov, Bílá hora, Hájek, ad.).²⁶ Symboliky se využívalo i v řešení celého areálu, jako například motivu hvězdy v půdorysu kaple sv. Jana Nepomuckého ve Žďáru nad Sázavou. Bohatě členěná architektura byla zdobena množstvím soch nejen uvnitř, ale i v blízkém okolí a na přístupových cestách.²⁷

Díky zahraničním cestám duchovních a šlechticů byly od konce 16. století importovány do Čech kopie milostných obrazů a soch uctívaných ve všech státech evropského kontinentu. Aby na tyto kopie bylo přeneseno sacrum originálu, byly povětšinou s těmito originály dotýkány. Kopírovány nebyly ovšem jen sochy a obrazy, ale i celé kaple, jako například loretánská Santa casa. Kopie měly zdůraznit kultovní autenticitu a posvátnost místa, které mělo být co nejvěrnějším obrazem původního poutního místa.²⁸

Přišly i doby, které poutím nepřály. Císař Josef II., ovlivněný francouzským racionalizmem, vydal nařízení proti poutím, které nebylo na rozdíl od jiných císařských

²³ Srov. ROYT: Zahrada mariánská..., 36.

²⁴ Srov. KADLEC: Přehled... sv. 2, 117–118.

²⁵ Srov. BOHÁČ: Poutní tradice v Čechách..., 8.

²⁶ Srov. ROYT: Zahrada mariánská..., 38.

²⁷ Srov. BOHÁČ: Poutní tradice v Čechách..., 8.

²⁸ Srov. ROYT: Zahrada mariánská..., 35.

nařízení přijato lidovými vrstvami kladně.²⁹ Jaroslav Kadlec poukazuje na to, že se tím projevila německá nenávisť k českému národu, protože poutě byly okázalým a téměř jediným projevem českého kulturního života. Byla povolena pouze dvě procesí, o Božím Těle a o prosebných dnech, ale bez velkých korouhví a bez hudby. Sochy svatých nesměly být v průvodu nošeny. Z kostelů byly odstraňovány vedlejší oltáře a různé ozdoby, a plno dalších zákazů a omezení.³⁰

Ve dvacátém století v letech 1948–1989 byla učiněna řada zastrašujících opatření proti věřícím, která přispěla k zániku některých méně významných poutních míst.³¹

1. 2 Poutní tradice, mariánská úcta a úcta k zemským patronům ve východních Čechách

V 15. a 16. století žila v hradeckém kraji protestantská majorita, kde čeští utrakvisté vzdávali úctu především mistru Janu Husovi. V druhé polovině 16. století dochází k postupné obnově kláštera Sedleckého a Broumovského a k důsledné reformaci dochází po bitvě na Bílé hoře. Broumovský klášter byl v té době jedním z pilířů katolicismu v kraji. Opat Wolfgang Zelender šířil kult českých zemských patronů.³²

O navrácení kultu mariánského s úctou českých patronů mají největší zásluhu jezuité, kteří v Hradci Králové a v Jičíně zřídili koleje, z nichž vysílali misionáře do celého kraje. Na žádost povětšinou katolické šlechty tyto misie konali již v době předbělohorské. K východočeským misionářům patří mezi jinými i P. Matěj Burnatý, který svou misionářskou horlivost zaplatil roku 1629 životem.³³ K založení hradeckého biskupství došlo, po četných pokusech, až v roce 1664 a prvním biskupem se stal benediktinský opat pražský Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka.³⁴

Ve východních Čechách, podobně jako v jiných krajích, byly uctívány především obrazy a sochy středověkého původu. Velmi uctíván byl Arnošt z Pardubic a výrazný byl ve východních Čechách kult sv. Jana Nepomuckého, který byl od roku 1722 patronem diecéze, společně se sv. Klimentem, který je patronem hradecké diecéze od roku 1714. Ale především to byl kult mariánský a poutě k milostným obrazům a sochám, kopie těchto obrazů a soch přiváželi šlechtici z celé Evropy.³⁵

---

²⁹ Srov. BOHÁČ: Poutní tradice v Čechách..., 8.

³⁰ Srov. KADLEC: Přehled... sv. 2, 168–169.

³¹ Srov. BOHÁČ: Poutní tradice v Čechách..., 9.

³² Srov. ROYT: Poutní místa..., 8–9.

³³ Srov. POLÁCH: op. cit., 5.

³⁴ Srov. KADLEC: Přehled... sv. 2, 91.

³⁵ Srov. ROYT: Poutní místa..., 8–12.

2. POUTNÍ MÍSTO HOMOLE

2. 1 Historie vzniku poutního místa na Homoli

Homole je výrazné návrší v jihovýchodní části katastru Borovnice na němž stojí barokní poutní kostel Panny Marie Bolestné z let 1692–1696. Podle pověstí stával prý v místech dnešního kostela hrad, který dobyl v roce 1338 markrabě Karel (pozdější Karel IV.) při svém tažení proti Mikulášovi z Potštejna. Na Homoli však nejsou patrné žádné zbytky, který by svědčily o existenci hradu. Ovšem díky výrazné poloze Homole nelze vyloučit, že zde nějaké, snad i opevněné strážní stanoviště bývalo.³⁶

Místo dnešní Homole se dříve nazývalo Chlumek, tak se dnes nazývá vrch s bývalou tvrzí a osadou Dřel pod Závřší. A podobně jako vrch Homol se i vrch Chlumek (či Chlum) nachází jen několik set metrů od Borovnice a byl rovněž majetkem hraběnky z Ugarte. Možná díky této schodě názvů vznikla pověst, že zakladatelka kostela na Homoli stavěla tuto svatyni nejdříve na vrchu Chlumu, ale andělé po tři noci přenášeli zdivo základů na vrch Homol.³⁷

Zakladatelka kostela na Homoli hraběnka Terezie Eleonora, ovdovělá hraběnka z Ugarte, rozená Žďárská ze Žďáru, zakoupila 30. dubna 1688 statek Borovnici se dvorem, dvůr Závřš, ves Malou Lhotu se dvorem, dvůr Skrovnici, Sudslav a Seč od Hoberky z Hennensdorfu.³⁸

Hraběnka byla dcerou Florián Jetřicha Žďárského ze Žďáru a jeho manželky Alžběty Koruny z Martinic. Rod Žďárský ze Žďáru je téhož původu jako páni z Kolovrat a z Janovic a vladyky z Olbramovic. Předkové se připomínají již roku 1357, jako držitelé tvrze a vsi Žďáru pod Krušnými Horami.³⁹ V době, kdy zakoupila panství a usadila se na záměčku v Borovnici byla již vdovou. Jejím manželem byl španělský generál hrabě z Ugarte.⁴⁰ Hraběnka Terezie Eleonora byla velmi zbožná žena a neobyčejná ctitelka Matky Boží. Ke cti a slávě Marie Panny se údajně den co den modlívala večer i ráno růženec. A aby roznítla úctu k Panně Marii i v srdcích okolního lidu, rozhodla se postavit chrám zasvěcený právě Panně Marii. Stavba byla započata slavným položením základního kamene roku 1692. Posvěcen byl tehdejší královehradeckým biskupem Janem

³⁶ Srov. MUSIL František, SVOBODA Ladislav: Hrad, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou, Ústí n. Orlicí: bez udání vydavatele, 1998, 54.

³⁷ Srov. KOSINA Emanuel: Památná Homol a okolí. sv. 2, Dějiny, pověsti a popis pozoruhodností kraje, Choceň: nákladem autora a knihtiskárny „Loutkáře“, 1937, 11–13.

³⁸ Srov. tamtéž 18.

³⁹ Srov. tamtéž 18–19.

⁴⁰ Srov. IMRICH Pavel: Rychnovsko. Orlické hory a Podorlicko. Památky a příroda, Rychnov n.K.: Okresní muzeum Orlických hor, 1996, 36.

Františkem Milčínem z Talemberka ke cti a slávě Panny Marie Bolestné.⁴¹ Slavnost trvala po tři dny od 12. do 14. května 1696.⁴² Společně s kostelem nechala hraběnka vybudovat dlouhé schodiště a to z peněžních prostředků, které zdědila po svém jediném bratrovi Františku Adamu Eusebiovi ze Žďáru, který zůstal svobodný a zemřel roku 1670.⁴³

Hřbitov okolo kostela obklopuje hřbitovní zeď, kterou po stranách před průčelím doplňují dvě nakoso postavené kaple z roku 1703, které ještě nechala postavit Terezie Eleonora. Celek doplňuje kostnice z roku 1778. Výzdoba schodiště pískovcovými plastikami je z roku 1767.⁴⁴

Starost, kterou musela hraběnka překonat se stavbou kostela, bylo obstarání duchovního. Vesnice Sudslava měla sice dřevěný kostel, postavený roku 1664, ale tato farnost byla od roku 1636 svěřena péči duchovního v Chocni. Od roku 1641 spravoval osiřelou faru duchovní z Brandýsa n. Orlicí a od roku 1651 farář vamberecký. Hraběnka tedy získala prvního faráře jménem František Janeba a vydala 1. listopadu 1692 na zámku v Borovnici zakládací listinu fary sudslavské.⁴⁵ K sudslavské farnosti byly připojeny vsi Polom, obě Lhoty a Borovnice.⁴⁶

Dalším počinem hraběnky bylo i zbudování školy. Nechala vybudovat dřevěnou školu u kostela homolského a ustanovila prvního učitele Matěje Slavníka ze Žamberka. Roku 1791 byla škola přesunuta na Sudslavu.⁴⁷

Po smrti hraběnky roku 1705 se stal pánem na Borovnici manžel jediné dcery Terezie Eleonory, Marie Maxmiliány, hrabě František Karel Záruba z Hustiřan, majitel panství kosteleckého, potštejnského a jiných panství.⁴⁸

Bohužel ani tento chrám neušetřily různé nehody. Roku 1740 byla vichřicí pobořena věž kostela a v roce 1864 kostel vyhořel, avšak záhy byl opraven.⁴⁹

---

⁴¹ Srov. KOŠNÁŘ Julius: Poutní kostel Bolestné Matky boží na Homoli u Cuclavi, in: KOŠNÁŘ Julius: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha: Cyrillo-metodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1903, 324–328, 324–325.

⁴² Srov. VANICKÝ Jindřich: Homol. Turistická perla Orlických hor, b.m., nákladem vlastním, bez vnočení, 30.

⁴³ Srov. KOSINA: op. cit., 19.

⁴⁴ Srov. DIBELKOVÁ: op. cit., 177.

⁴⁵ Srov. KOSINA: op. cit., 39; kronika fary sudslavské se nachází v Okresním archivu v Ústí nad Orlicí.

⁴⁶ Srov. PLOCEK Fr[...]: Dějiny duchovní správy v Sudslavě, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 42–46, 44.

⁴⁷ Srov. BENEŠ Václav: Z historie školy, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 6–14, 6–7.

⁴⁸ Srov. KOSINA: op. cit., 24.

⁴⁹ Srov. KOŠNÁŘ: op. cit., 325.

Kostel měl také mnoho cenných, votivních, zlatých a stříbrných darů. Císař Josef II. však nechal tyto věci zabavit a dne 27. září 1784 prodat ve vrchnostenské kanceláři v Chocni ve veřejné dražbě. A hned následujícího roku byly pouti na Homol zakázány.⁵⁰ Většina historického materiálu byla v archivu v Borovnici, ale z části byl prodán již v dávných dobách jako bezcenný papír a i zbytek byl za války v Kostelci nad Orlicí rekvírován do papíren.⁵¹ Homolský kostel také několikrát podlehl zlodějům, rozkradené je vybavení kostela i sochařská výzdoba schodiště.

Od roku 2006 se pracuje na opravě poutního areálu, jeho zvelebení, zpříjemnění a zajištění okolního prostředí pro přicházející poutníky i turisty v podobě informačních desek s historií poutního místa, malým parkovištěm a dřevěného altánku s posezením u úpatí schodiště. Projekt je financován Evropskou unií a realizován ve spolupráci s Euroregionem Glacensis.

1. Homole, informační deska z r. 2006.

2. 2 Architektura a vybavení kostela Panny Marie Bolestné

2. 2. 1 Exteriér

Ranně barokní stavba stojí uprostřed hřbitova na návrší, kde tvoří výraznou krajinnou dominantu. Kostel byl navržen jako prostá jednolodní obdélníková stavba s trojboce zavřeným presbytářem orientovaným na východ.

Stěny jsou členěny jednoduchými pilastry s římsovím. K severní straně presbytáře je přistavěna nízká hranolová věž o dvou patrech. Věž je zastřešena zvonovou střechou, kterou zakončuje osmiboká lucernovitá vížka s makovicí. Jednotlivá patra jsou oddělena profilovanou římsou, obíhající po obvodě celého kostela. V horním patře věže jsou prolomena ze tří stran tři nezasklená půlkruhová okna, na čtvrté straně je hmota věže již propojena se střechou presbytáře. V ose vrchních oken jsou i ve spodním patře prolomena ze dvou stran půlkruhová okna, zde již zasklená. Na východní straně věže se ještě nachází v přízemí jednoduchý pravoúhlý vstup.

⁵⁰ Srov. VANICKÝ: op. cit., 30.

⁵¹ Srov. KOSINA: op. cit., 19.

Přízemí věže sloužilo jako sakristie, v prvním patře se nacházela oratoř a druhé patro je zvonící.⁵² Oratoř v prvním patře bývala přístupná samostatně schodištěm, které přiléhalo k severní straně lodi chrámu a vedlo k pravoúhlému vstupu na západní straně věže.⁵³

Střecha věže i s vížkou, stejně tak sedlová střecha nad lodí a presbytářem, je v dnešní době pokryta plechem v červené barvě. Fasáda celého kostela je hladká, členěna pouze lizénovými rámci podél nárožních bran. Hlavní, západní průčelí je členěno třemi lizénovými rámci. V ose průčelí se nachází hlavní vstup do kostela, což je jednoduchý pravoúhlý portál s uchy. Supraportu tvoří profilovaná římsa ve tvaru rozeklaného trojúhelníku s erbem zakladatelky chrámu.⁵⁴ Nad erbem se v ose nachází půlkruhové okno s plochým ostěním.

Nad průběžnou římsou je průčelí zakončeno nízkým volutovým štítem, ve středu prolomeným malým pravoúhlým okénkem. V krajních polích hlavního průčelí se na každé straně nacházejí niky zakončené konchou. V nice na levé straně se nalézá socha Ježíše Krista ve strnulém postoji. Je zde zobrazen jako Salvator mundi – Spasitel světa, v levé ruce drží zeměkouli s křížem a pravou rukou žehná. Protějšek mu dělá postava Panny Marie. Je zde znázorněna jako Panna Marie Osamocená, bez mečů. Ztělesňuje tu církev, zanechanou osamoceně, aby nesla bolesti světa. Často rozjímá nad nástroji umučení.⁵⁵ Nástroje umučení Krista zde byly, nesly je sošky andílků na balustrádovém zábradlí schodiště. Sochy Ježíše Krista a Panny Marie sem byly osazeny až v roce 1865.⁵⁶

Jižní stěna lodi je členěna stejně jako stěna severní, též třemi lizénovými rámci. Každý tento rámeček je prolomený půlkruhovým oknem. Na jižní stěně lodi v jeho středním poli se ovšem ještě nachází boční vchod do kostela, který je dnes také jediný využívaný. Jednoduchý pravoúhlý vstup je veden do hlavní lodi přes předsíň čtvercového půdorysu. Východní stěnu prolomují tři vyšší a užší půlkruhová okna do kněžiště kostela.

---

⁵² Srov. tamtéž 56.

⁵³ Schodiště se zde již nenachází, jsou patrné pouze jeho stopy ve zdivu kostela.

⁵⁴ Dnešní erb je kopií původního erbu, který podlehl zubu času. Nový erb byl osazen v r. 1994. Srov. VANICKÝ: op. cit., 14.

⁵⁵ Srov. Panna Maria, in: HALL James: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha: Mladá fronta, 1991, 325.

⁵⁶ Srov. KOSINA: op. cit., 56.

2. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, 1692–1696, pohled od východu.

3. Homole, celkový pohled na poutní místo, pohled od západu.

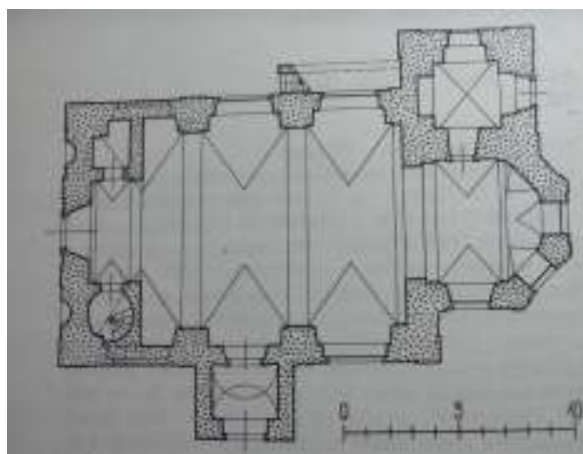
4. Ježíš Kristus, 1865, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní průčelí.

5. Panna Maria, 1865, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní průčelí.

6. Homole, kostela Panny Marie Bolestné, hlavní vchod v západním průčelí.

7. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, půdorys.

2. 2. 2 Interiér

Presbytář je zaklenut valeně s lunetami a rovněž loď má klenbu valenou o třech polích s lunetami.

Fresková výmalba pochází z roku 1893 od malíře J. Nejedlého.⁵⁷ Na klenbě presbyteria je to malba Neposkvrněného početí Panny Marie a ve třech polích klenby v lodi jsou to výjevy Zvěstování, Korunování a Navštívení Panny Marie. V lunetách jsou vyobrazeny postavy andělů s jednotlivými hesly Loretánské litanie. Nad triumfálním obloukem je Beránek Boží s korouhví, stojící na knize sedmi pečetmi uzamčené mezi dvěma anděly.

Emanuel Kosina ve své knize popisuje vybavení chrámu podle inventáře z roku 1746:

„Oltář velký se dvěma tabulemi. Na horní tabuli obraz nešporní malovaný, na druhé Panny Marie Sedmibolestné a řezbový za sklem s pěti pozlacenými figurami.

Tabernákl řezbový. Postranní oltáře každý toliko o jedné tabuli. První s obrazem sv. Anny, druhý Jana Křtitele, každý se třemi pozlacenými figurami. Na stěnách 32 obrazy svatých a jeden veliký umučení Páně.“⁵⁸

⁵⁷ Srov. PLOCEK Fr[...]: Filiální kostel Matky Boží sedmibolestné na Homoli, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 49–51, 50.

⁵⁸ KOSINA: op. cit., 70.

Dnes se nachází v závěru kněžiště hlavní oltář z roku 1779 pořízen z příspěvků dobrodinců.⁵⁹ Velký rokokový oltář v podobě baldachýnu kryje prosklenou skříňku obklopenou paprscitou aureolou a množstvím andílků.

Uvnitř skříňky se nacházela soška Bolestné Rodičky Boží s mrtvým svým Synem na klíně. Oděná byla v brokátovém šatu. Byla to práce neznámého řezbáře ze 17. století.⁶⁰ Soška byla ovšem zcizena, dnes je uvnitř skříňky nevkusná napodobenina z posledních let. Řezbu závěsu baldachýnu odkrývají dva andílci po stranách. Nad stříškou baldachýnu je dřevěná socha Boha Stvořitele v paprscité svatozáři zvýrazněné přicházejícím světlem z okna, které se nachází hned za plastikou. Pod stříškou baldachýnu je plastika holubice symbolizující Ducha svatého. Nad mensou, na dvířkách od svatostánku, je pozlacený reliéf Ukřižování. Společně tyto tři vyobrazení – Bůh Stvořitel, Holubice Ducha svatého a Ježíš Kristus na kříži – utvářejí v ose kompozici Nejsvětější Trojice.

Na postranních brankách se nacházejí velké dřevěné pozlacené sochy veleknězů. Na epištolní straně je to plastika velekněze Árona a na evangelijní straně velekněze Zachariáše.⁶¹

Nad hlavním oltářem po levé straně visí kopie obrazu Panny Marie Ústecké – Assumpta na půlměsíci obklopena čtyřmi anděly. Původ obrazu z Ústí nad Orlicí je kladen do 15. století, kdy byl podle legendy roku 1468 prostřelen Uhry.⁶² Na Homol ji přinesli ústečtí poutníci.⁶³

Pod vítězným obloukem je při evangelijní straně zděná kazatelna pořízená roku 1815 farářem Jiřím Pivečkem za 12 zlatých.⁶⁴ Po stranách kazatelny jsou malby čtyř evangelistů. Stříšku zdobí kříž a dva andílci držící knihu s nápisem – Kdo z Boha jest, Slovo Boží slyší.

Původní postranní oltáře sv. Anny a Jana Křtitele byl roku 1888 vyměněny za nové střízlivěji stavěné oltáře. Na pravé straně od triumfálního oblouku je to oltář zasvěcený sv. Josefovi se sochou Pěstouna Páně s malým Ježíšem v náruči a rozkvetlou haluzí v ruce. Na levé straně, na místě oltáře sv. Anny je dnes oltář zasvěcený Srdci Páně se sochou Ježíše Krista držícího v levé ruce na hrudi srdce.⁶⁵

---

⁵⁹ Srov. KOŠNÁŘ: op. cit., 327.

⁶⁰ Srov. KOSINA: op. cit., 57.

⁶¹ Srov. tamtéž.

⁶² Srov. Panna Maria, in: ROYT Jan: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006, 217.

⁶³ Srov. KOSINA: op. cit. 56.

⁶⁴ Srov. PLOCEK Fr[...]: Dějiny duchovní správy..., 45.

⁶⁵ Srov. KOSINA: op. cit., 58.

Roku 1890 byla též nahrazena Křížová cesta z roku 1766 novou. Barvená okna pocházejí až z pol. 20. století.⁶⁶ Na kruchtě byly postaveny v původní barokové skříní roku 1916 nové varhany.⁶⁷

V kostelní hrobce je pochovaná zakladatelka chrámu hraběnka Terezie Eleonora z Ugarte. Zesnula dne 30. ledna 1705. Hrobka není označena. Nachází se před vstupním schodem do kněžiště, uprostřed, v místě, kde končí řady lavic. Dále je zde pochován Norbert Záruba z Hustiřan, vnuk zakladatelky, který zemřel roku 1714 ve věku 1 a půl roku. Jako třetí byl zde pochován Jan z Roggendorfu, jen několik dnů starý syn Arnošta z Roggendorfu. Zemřel roku 1750.⁶⁸

8. Panna Marie Ústecká, kopie podle originálu z 15. století, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, presbytář.

9. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní oltář, 1779, závěr kněžiště.

10. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, interiér, pohled od hlavního vchodu na hlavní oltář a dva postranní oltáře.

⁶⁶ Srov. Malá Lhota, in: Umělecké památky Čech [K-O], Praha: Academia, 1978, 340.

⁶⁷ Srov. KOSINA: op. cit., 58.

⁶⁸ Srov. tamtéž 58–59.

2. 3 Architektura a výzdoba schodiště s hlavním vchodem

Raně barokní kamenné schodiště pochází ze stejné doby jako výstavba samotného kostela, plastická výzdoba v horní části schodiště před kostelem byla provedena o několik let později, pravděpodobně roku 1703, kdy byla zbudovaná hřbitovní zeď s kaplemi. Představu o této výzdobě nám podává výpis z inventáře z roku 1746, který ve své práci cituje Emanuel Kosina: „Mezi kaplemi schody kamenné přes celý kopec, u nich dveře tuplovány. Při schodech na straně, umučení Páně a figury Matky Bolestné a sv. Jana.“⁶⁹ Autor či autoři těchto plastik i sochy Panny Marie Staroboleslavské a sv. Máří Magdaleny jsou neznámí.

Pískové sochy šesti světců, andílků a dekorativních váz na kamenném balustrádovém zábradlí schodiště byly doplněny až v roce 1767 a provedeny byly místními kameníky rodu Hendrychů z Litomyšle zásluhou sudslavského faráře Kučery.⁷⁰

Vzácností jsou tyto svaté schody – *scala sancta* svým symbolickým počtem schodů a odpočívadel. Počet schodů a odpočívadel byl určen myšlenkou tak, aby se poutníci mohli při výstupu ke kostelu modlit velký růženec (radostný, bolestný a slavný). Počet schodů 153 odpovídá počtu Zdrávasů (Zdrávas Maria) se třemi úvodními a 16 odpočívadel určuje počet Otčenášů (Otče náš) ve velkém růženci.

Schodiště bylo stavěno z opuky a pískovce nalámaného v asi dva kilometry vzdálené osadě Hájek. Schodiště je poměrně příkré dlouhé asi 120 m a nejvyšší bod dosahuje výšky 385 m n.m..⁷¹ Zábradlí schodiště společně s balustrádou po stranách vstupní brány bylo donedávna zdobeno deseti velkými pískovcovými sochami a 14 anděly, vše doplňovalo 20 rokokových váz. Dnes je z výzdoby nevyčísitelné hodnoty jako celku jen troska, neboť zůstalo jen několik soch přímo na schodišti a pár jich je umístěno v interiéru kostela. Některé podlehly zubu času a vandalismu, ale hlavní příčinou je rozkrádání, které začalo na přelomu 80. a 90. let, hned po otevření hranic a netrvalo dlouho a většina menších soch andílků, váz a světců nenávratně zmizela.⁷²

Schodiště bylo v minulosti v podstatě rozvalené, původem železné spony zrezivěly a schodiště, které bylo stavěno na klenutých obloucích začalo ujíždět především do boků. Svůj vliv měl i hrubozrnný, drolivý původní pískovec. Oblouky na spodní části byly zazděny při opravě v roce 1910.⁷³ Od té doby je spodní část konstrukce schodiště plná, ve

⁶⁹ Tamtéž 70.

⁷⁰ Srov. ŠALÝOVÁ Ludmila: Barokní poutní areál Na Homoli. Schodiště a jeho výzdoba (seminární práce na FF Ostravské univerzity) Ostrava 2001, 11 – viz archiv autorky.

⁷¹ Srov. VANICKÝ: op. cit., 8.

⁷² Srov. ŠPAČEK Tomáš: Poutní místo Homol. Naučná stezka okolím potoka Brodce (informační tabule u poutního místa Homol z r. 2007 – obr. 1.

⁷³ Tamtéž.

střední části dosahuje výšky asi tří metrů a přichází do kamenného klenutého mostu se třemi oblouky, po kterých se opět přimyká k terénu.

Spodní část průčelí schodů tvoří dva mohutné pískovcové pilíře zdobené v reliéfu rostlinnými ornamenty, na každém z nich stojí dva metry vysoká socha světce. Na levé straně z pohledu přicházejícího poutníka k úpatí schodiště je to socha sv. Antonína Paduánského a na pravé straně sv. Vincence Paulánského.

11. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Antonín Paduánský, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště

12. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Vincenc Paulánský, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště

Sv. Antonín Paduánský

Se narodil r. 1195 v Lisabonu v Portugalsku, byl vychováván v bázni Boží. Velmi záhy zatoužil po stavu duchovním, už ve věku 15 let vstoupil do kláštera řeholních kanovníků augustiniánů u sv. Vincence, blíže Lisabonu, ale brzy odešel do kláštera v Koimbře, poznal řád sv. Františka a na svolení svých představených vstoupil do řádu Menších bratří v klášteře u Koimbry. Přitom dostal jméno Antonín.⁷⁴

Při plavbě zpět z míst, kde hlásal evangelium mohamedánům, byla jeho loď zahánána při bouři k břehu ostrova Sicilského. Při té příležitosti se rozhodl navštívit schůzi bratří řádu sv. Františka, svolanou r. 1221 do Assisi. Poznal se sv. Františkem, který ho poslal na školy studovat bohosloví. Když vystudoval, vyučoval Antonín v Bologni, v Toulouse a jinde, ale později se věnoval jen kazatelskému úřadu. Vynikal ohnivou a neodolatelnou výmluvností a zvučný jeho hlas uchvacoval posluchače. Uměl líčit bídu a

⁷⁴ Srov. Antonín z Padovy, in: VONDRUŠKA Isidor: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních, sv. 3, Praha: Kuncíř, 1931, 47.

zkázu ctnosti tak mocně, že posluchači byli velmi dojati. Od r. 1227 Antonín zůstal ve městě Padově, kde zemřel 13. června roku 1231. Jeho smrt způsobila v Padově rozruch. I malé děti běžající po městě volaly: „*Světec zemřel!*“ Kanonizován byl již r. 1232.⁷⁵

Antonín Paduánský je zde v mnišském oděvu s malým Ježíškem v náručí, které je nahé, zahalené jen do Antonínova pláště. Možná jako poukaz na námět Vidění Panny Marie, které zažil Antonín ve své světnici. Častěji je zobrazován, jak Jezulátko jako atribut sedí nebo stojí na knize, kterou Antonín drží v ruce.⁷⁶ Nejčastějšími atributy bývají kniha a lilie a speciálními atributy, jako poukaz na zázračné události jeho života, je ryba či osel.⁷⁷

Sv. Vincenc Paulánský

Narodil se 24. dubna 1576 v jihozápadní Francii. Rodiče se živili polním hospodářstvím. Vincenc pásal stáda v úžlabinách pyrenejských hor. Už v mládí byl velmi zbožný a milosrdný k chudým, proto se otec rozhodl dát Vincence do škol aby se mohl stát knězem. Bohoslovecká studia konal v Toulouse, kde byl roku 1600 vysvěcen na kněze. Získal majetek v Marseille, ze které, když se vracel lodí do vlasti, byla loď přepadnuta tureckými námořními zloději. Vincenta zavezli na otrokářský trh do Tunisu, kde byl prodán do otroctví.⁷⁸ Svě křesťanské víry se ovšem nevzdal, ba naopak ji šířil mezi své druhy v práci a právě díky své víře se z otroctví dostal a mohl se navrátit do vlasti. Do Francie se vrátil roku 1607, stal se almužníkem bývalé královny Markéty z Valois. Zdokonaloval se ve vědomostech a docházel do nemocnice posluhovat nemocným. Po dvě léta bydlel u otců oratoriánů a pak se stal duchovním správcem fary v Clicky u Paříže, tam vystavěl s pomocí dobrodinců nový chrám. V tuto dobu se také ujal výchovy synů Emanuela Gondy, hraběte z Joigny, velitele královských galejí. Začalo mu být ovšem v hraběcím domě úzko, jeho touhou bylo kázat slovo Boží chudým a opuštěným tohoto světa. Přijal úřad duchovního správce v zpustlé osadě Chatillonské. Dále se věnoval misiím a působil i přímo u odsouzených na galejích. Po návratu do Paříže sestavil moudrý úřad chudinský a zřídil dvě bratrstva, mužské a ženské, jimž byla svěřena péče o žebráky. Za přispění hraběnky Gondyové založil družinu, kněží misionářů potvrzenou papežem Urbanem VIII roku 1632, složil pro ni řeholní pravidla a přestěhovali se do převorství u sv. Lazara, odtud jim byl dán název „Lazaristé“. Jeho velkým činem bylo založení ústavu pro

---

⁷⁵ Srov. tamtéž 47–50.

⁷⁶ Srov. Antonín Paduánský, in: HALL: op. cit., 52.

⁷⁷ Srov. Antonín Paduánský, in: REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991, 11.

⁷⁸ Srov. Vincenc z Pauly, in: VONDRUŠKA: Životopisy....sv. 4, 28–29.

nalezené děti v Paříži. I v nemoci která ho provázela na sklonku života, neustával pečovat o četné své ústavy. Zemřel 21. září 1660.⁷⁹

Spodobněn je v hábitu misijních kněží, s provazem s uzly kolem pasu. Levou ruku má položenou na srdci a pravou se zlehka dotýká hlavičky dítěte stojícího vedle něj. Vše poukazuje na jeho soucitné srdce nad ubožáky vyvrženými společnostmi a opuštěnými, nikým nemilovanými dětmi. Těm zasvětil svůj život a zasloužil se o zřízení četných útulků právě pro takové děti.

Zobrazován bývá též s dítětem v náručí či s milosrdnou sestrou klečící u jeho nohou.⁸⁰ Individuálním atributem bývá zajatec, symbolizující jeho péči o otroky na galejích a jiné zajatce.⁸¹

Mohutnost čela schodiště plněji vyniká tím, že je po obou stranách 2,65m dlouhé balustrádové vyústění úpatí schodů. Každou stranu této základny doplňovala jedna pískovcová váza a ornament.⁸² Dnes bohužel obojí chybí.

Po vystoupení prvních jedenácti schodů následuje poměrně táhlé, mírně stoupající odpočívadlo. Toto odpočívadlo vede k dalším sedmi schodům, navazuje odpočívadlo krátké, po jehož stranách jsou umístěny další dvě sochy světců. Sv. Felix z Valois vlevo a sv. Jan z Mathy vpravo.

13. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Felix z Valois, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště

14. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Jan z Mathy, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště

⁷⁹ Srov. tamtéž 29–34.

⁸⁰ Srov. Vincenc z Pauly, in: HALL: op.cit., 482.

⁸¹ Srov. Vincenc z Pauly, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 55.

⁸² Srov. VANICKÝ: op. cit., 9.

Sv. Felix z Valois

Pocházel ze starobylého francouzského rodu. Narodil se roku 1127. Již v mládí byl velmi soucitný k ostatním lidem. Odpíral si lepších pokrmů a dával je chudým. Nejednou se stalo, že žebrákovi daroval i svůj oděv. Zatoužil po životě zasvěceném Bohu v ústraní a proto odešel do samoty v krajině meauxské,⁸³ kde se k němu připojil již zmíněný Jan z Mathy. Felix se stal prvním představeným kláštera Cerfroid. Staral se o rozvoj řádu a odchovával horlivé bratry, jimž vštěpoval lásku k tomuto povolání. Felix zemřel 12. ledna 1212.⁸⁴

Felix z Valois je tu spodobněn podobně jako Jan z Mathy v rouchu řádu trinitářů, jen obličej je o něco starší s delším vousem. Levou ruku má na srdci, pravou rukou podél těla zlehka ukazuje na jelena s křížkem mezi parohy, který mu leží u nohou. Ten je symbolem prvního kláštera trinitářů, kde byl Felix představeným. Další používané atributy jsou stejné jako u Jana z Mathy.

Sv. Jan z Mathy

Narodil se roku 1160 v Provincii ve Francii a záhy vynikl ušlechtilou láskou k chudým. Na studiích ve městě Aix rozdával chudým ze svých peněz a po dokončení studií se nechal vysvětit na kněze. Při první mši svaté měl podivuhodné vidění. Viděl anděla, bělostným hávem oděného, s červenomodrým křížem na prsou a majícího po obou stranách po jednom otroku, z nichž jeden se zdál být křesťan a druhý Maur.⁸⁵ Toto vidění zaměstnalo jeho bytí natolik, že odešel do samoty, aby se sešel s poustevníkem Felixem z Valois. Žili spolu tři léta a rozebírali Janovo vidění. Nakonec oba z tohoto vidění pochopili, že Jan má zasvětit svůj život úkolu vykupovat křesťany z mohamedánského zajetí. Nato se oba odebrali do Říma, vyložit papeži svůj záměr o založení nového řádu, který měl pečovat o křesťanské vězně. Innocent III. řád s největší radostí schválil a nazval jej řádem trinitářů, čili řádem Nejsvětější Trojice na vykupování křesťanských zajatců. Také ihned ustanovil Jana z Mathy prvním vrchním představeným.⁸⁶

Řád přejal již ověřená pravidla sv. Augustina. Šlechtic Gauthier de Chatillion jim dal pozemek na řece Marně u biskupství Meaux, nazvaný Cerfroid (tj. u chladného jelena), proto i mateřský klášter dostal toto jméno.⁸⁷

Jan z Mathy absolvoval jednu cestu do Maroka a dvě mezi Saracény a osvobodil stovky křesťanů. Při druhé cestě mezi Saracény jej napadli muslimové a křesťané ho

---

⁸³ Srov. Felix z Valois, in: VONDRUŠKA: Životopisy... sv. 3, 12.

⁸⁴ Srov. tamtéž.

⁸⁵ Srov. Jan z Mathy, in: VONDRUŠKA: Životopisy... sv. 3, 11.

⁸⁶ Srov. tamtéž.

⁸⁷ Srov. Jan z Mathy, in: RAVIK Slavomír: Velké kniha světců, Praha: Regia, 2002, 304–305.

nalezli na ulici polomrtvého.⁸⁸ Když s vykoupnými vězni vstoupil na loď, rozbili mohamedáni kormidlo, roztrhali plachty a odrazili loď od břehu, aby všichni zahynuli. Ale křesťané rozestřeli místo plachet své pláště a s pomocí Boží loď šťastně přistála v přístavu u Říma.⁸⁹

Trinitáři, kromě hlavního svého úkolu, se ujímali také starců a nemocných a zřizovali domy milosrdenství. Jan z Mathy byl jmenován dvorním kaplanem, kázal hlavně slovo Boží. Poslední dva roky trávil Jan v Římě, kde 17. prosince 1213 zemřel.⁹⁰

Postava Jana z Mathy je v rouchu trinitářů, zobrazen je jako postarší muž a v pravé ruce drží knihu. Pravou ruku má vztyčenou, ale bohužel je z ní dnes jen torzo, není mi tedy známo gesto ruky či jestli v ní nedržel nějaký další atribut.

Známými atributy jsou například spoutaný zajatec u nohou, řetěz, Turek nebo vězení s otroky. Podobně jako Felix z Valois mývá i Jan z Mathy u nohou jelena s křížkem mezi parohy.⁹¹

Po dalších sedmi schodech následuje opět poměrně dlouhé, již třetí, odpočívadlo. Dalších sedm schodů nás dovede ke čtvrtému, krátkému odpočívadlu. Zde se nacházejí plastiky sv. Vojtěcha po straně levé a sv. Linharta po pravé straně schodiště.

15. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: sv. Vojtěch, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště.

16. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Linhart, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště.

⁸⁸ Srov. tamtéž 305.

⁸⁹ Srov. Jan z Mathy, in: VONDRUŠKA: Životopisy... sv. 3, 12.

⁹⁰ Srov. tamtéž.

⁹¹ Srov. Jan z Mathy, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 31.

Sv. Vojtěch

Pocházel z mocného rodu posledních mimopřemyslovských knížat, ovládajících severovýchodní část nynějších Čech včetně Kladska. Narodil se asi r. 956 otci Slavníkovi, knížeti v Libici a matce Třezislavě. Byl poslán na slavnou školu v Magdeburku,⁹² kde byl učen v sedmero svobodných uměních. Již zde se zaskvěl skutky křesťanského milosrdenství a příkladným životem.⁹³

V 80. letech 10. století se po studiích navrátil do Čech a to v době, kdy umírá biskup Dětmar. I přes své zdráhání byl Vojtěch na Levém Hradci r. 982 zvolen novým biskupem. Investituru získal o rok později od Oty II.

V prvních letech svého episkopátu se pustil do nerovného boje s panovníkem o zamezení mnohoženství mezi lidmi, sňatky s příbuznými a obchodu se zajatci a otroky vůbec. Vojtěch neviděl prospěch ze své apoštolské práce a tak opustil svou diecézi. Pomýšlel na pouť do Svaté země, ale v klášteře montecassinském, kde se zastavil, vstoupil do benediktinského úřadu. Ani zde ovšem dlouho nevydržel a zakotvil posléze v latinském klášteře na římském Aventinu. Po necelých čtyřech letech přišla žádost o jeho návrat do Čech od Boleslava II. Vzal s sebou několik mnichů, které uvedl v r. 993 do Břevnova u Prahy, kde pro ně založil klášter. I když podmínky Vojtěchova působení byly příznivější, ani tentokrát jeho episkopát neměl dlouhého trvání. Navrátil se do kláštera na Aventinu. Snil o službě misionáře ve východních krajích, přijal tedy rád úkol propagovat plány svého císařského přítele Oty III. po stránce církevní. Odebral se do Polska a z Hnězdna, patrně v dorozumění s Boleslavem Chrabrým, se vydal mezi Prusy, aby jim kázal evangelium. V této službě zemřel mučednickou smrtí 23. dubna 997.⁹⁴

Zobrazen je jako biskup s mitrou a knihou. Kosina v ikonografii tohoto světce uvádí ještě berlu v levé ruce a žehnající gesto ruky pravé.⁹⁵ Dalšími individuálními atributy bývají veslo, oštěp nebo kopí, někdy také orel, který podle legendy hlídal jeho tělo.⁹⁶

Sv. Linhart

Pocházel ze šlechtického rodu. Slova a příklad sv. Remigia, jenž ho vyučoval, vzbudily v něm touhu po duchovním životě. Po křtu vstoupil do kláštera, ale záhy odešel do míst, kde by žil jako poustevník v modlitbě a tichém rozjímání. Časem se k němu přidružili zbožní muži a Linhart je vedl jako opat k Bohu cestou odříkavosti. Zvláště pečoval o vězně a zajatce, ujímal se zločinců, kteří byli odsouzeni k smrti a domlouval jim, aby se káli ze svých hříchů. Mnozí zajatci propuštěni jeho přímluvou, začali žít novým

⁹² Srov. KADLEC: Přehled... sv. 1, 63.

⁹³ Srov. tamtéž.

⁹⁴ Srov. tamtéž 64–70.

⁹⁵ Srov. KOSINA: op. cit., 47.

⁹⁶ Srov. Vojtěch, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 56.

životem a po čase přicházeli k Linhartovi, aby mu poděkovali za přimluvu, přitom mu kladli k nohám pouta a řetězy. Linhart zemřel roku 559.⁹⁷

Zobrazen je jako opat s berlou, nejčastějšími atributy jsou okovy, řetězy a zajatci. Byl vzýván jako patron zajatců, ale později též jako ochránce dobytka a koní, kteří se stali také jeho atributy.⁹⁸ I zde má u nohou vidět hlavu nějakého velkého rohatého zvířete, je i možné, že v pravé ruce nad tímto zvířetem držel řetěz.

Na balustrádovém zábradlí podél zbývajících dvanácti odpočívadel, členěno dohromady 109 schody, bylo umístěno po sobě se střídajících šest párů pískovcových plastik andílků a pět párů rokokových váz.

Plastiky andílků byly necelý metr vysoké a dříve nesly odznaky Kristova umučení.⁹⁹ Bližší popis těchto andílků není zaznamenán, pouze Emanuel Kosina se ve své knize zmiňuje o sošce andílka po pravé straně desátého odpočívadla, který držel v levé ruce kladivo, jako symbol umučení Páně a o andílkovi u posledního šestnáctého odpočívadla. Ten držel rozvinuté rouch, kterým si zmučený Kristus očistil krví, potem a prachem potřísněnou svatou tvář, když kráčel pod tíhou kříže ke Golgotě.¹⁰⁰

Dva z původních andílků, osazených na zábradlí, jsou umístěny v interiéru kostela, avšak v detailech velmi špatně rozpoznatelný. Zajímavá musela být i jedinečnost každé sošky andílka, kdy žádná nebyla stejná a každá z těchto sošek byla ladně na svém místě a upírala zrak na jinou stranu.¹⁰¹

Pět schodů navazujících na poslední šestnácté odpočívadlo vede na rozšířený konec schodiště, zde končí i valy po obou stranách v zaústění do balustrádového rámce. Pískovcové zábradlí spodní balustrády je na každé straně lomeno do pravého úhlu. Po obou stranách bývalo zdobeno vždy třemi vázami. Na levé straně balustrády byla dále umístěna socha Panny Marie Bolestné s mrtvým Kristem (Pieta) a na pravé straně socha Panny Marie Staroboleslavské.¹⁰² Dnes se obě tyto sochy nalézají v interiéru kostela, jsou ve velmi špatném stavu bez čitelných detailů.

Panna Maria Bolestná (Pieta)

Pohled Panny Marie směřuje na diváka. Na klíně má položené mrtvé tělo svého syna, kterého přidržuje za ruku. Svou pravou rukou mu podpírá bezvládnou hlavu, která je natočená, stejně jako celé tělo, na oči diváka.

⁹⁷ Srov. sv. Leonard, in: VONDRUŠKA: Životopisy... sv. 2, 162–163.

⁹⁸ Srov. Linhart, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 40.

⁹⁹ Srov. PLOCEK Fr[...]: Filiální kostel... , 50.

¹⁰⁰ Srov. KOSINA: op. cit., 49–51.

¹⁰¹ Srov. tamtéž 50.

¹⁰² Srov. VANICKÝ: op. cit., 12.

Panna Maria Staroboleslavská

Socha byla vytvořena podle Staroboleslavského reliéfu, který představuje dvě třetiny postavy Bohorodičky, chovající nahého Ježíška s kučeravými vlasy. Paladium země české má prokazovat nepřetržitou kontinuitu katolického náboženství v Čechách, počínaje Cyrilem a Metodějem přes sv. Ludmilu a sv. Václava až k sv. Janu Nepomuckému, který podle legendy před smrtí k paladiu putoval.¹⁰³ Na podstavci na kterém je soška umístěna byl erb Zárubů z Hustiřan a vzadu datovaná rokem 1721.¹⁰⁴

17. *Pieta, asi 1703, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolesné, interiér.*

18. *Panna Marie Staroboleslavská, 1721, Homole, kostel Panny Marie Bolesné, interiér.*

Spodní balustrádu ukončuje sedm elipsovitě zaoblených schodů, které vedou ke kované mříži. Mříž, společně s vysokými pískovcovými pilíři po stranách, tvoří bránu směřující poutníky přímo k průčelí kostela. Působivost vstupu ještě umocňují plastiky dvou, necelý metr vysokých, andílků umístěných na mohutných pilířích po stranách brány, kteří jakoby s úctou a v pokoře vítaly přicházející poutníky.

Tito krásní strážci brány nám mají demonstrovat, že posvátné místo ke své obraně nepotřebuje zbraně.¹⁰⁵

Na pilíře s andílkou navazuje do stran balustráda, která dále pokračuje v hřbitovní zed' obklopující kostel. Na této horní balustrádě je na levé straně jedna váza a vedle ní socha sv. Marie Magdaleny. Na pravé straně je též jedna váza a socha apoštola a evangelisty Jana.

¹⁰³ Srov. Panna Maria, in: ROYT: Slovník..., 211–212.

¹⁰⁴ Srov. KOSINA: op. cit., 52.

¹⁰⁵ Srov. VANICKÝ: op. cit., 12.

19. Sv. Marie Magdalena, asi 1703, pískovec, Homole, horní balustráda schodiště

20. Sv. Jan Evangelista, asi 1703, pískovec, Homole, horní balustráda schodiště.

Sv. Marie Magdalena

Marie, která dostala druhé jméno Magdaléna, protože pocházela z Magdaly na západním břehu Genezaretského jezera, byla jmenována jako první mezi ženami, které doprovázely Ježíše a sloužily mu. Podle Lukášova evangelia ji vyléčil Ježíš z posedlosti. Marie Magdaléna vyšla Ježíšovi vstříc žhavou láskou a nesobeckou věrností. Další údaje o jejím životě chybí, nevíme nic o jejím věku nebo rodinném stavu.¹⁰⁶

Je ztotožňována s nevěstkou, která při hostině v domě jednoho z farizeů přišla s alabastrovou nádobkou plnou vonného oleje a s pláčem zezadu ke Kristovi a začala mu nohy smáčet slzami, otírat svými vlasy, líbat a mazat vzácným olejem. Kristus prezentoval toto gesto jako kajicné a odpustil jí její hříchy. Podle Matoušova a Janova evangelia byla přítomna u ukřižování a také jako první potkala zmrtevýchvstalého Krista.¹⁰⁷

Z úcty k Marii Magdaléně vznikl v Německu na počátku 13.století řád Marie Magdalény pro kajicnice a obrácené ženy (magdalénky).¹⁰⁸

Magdaleniným stálým atributem je nádoba s vonnou masťou, kterou drží v ruce nebo jí stojí u nohou. Od dob baroka jsou častými atributy lebka a krucifix.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Srov. Maria Magdalena, in: SCHAUBER Vera, SCHINDLER Hanns Michael: Rok se svatými, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, 372.

¹⁰⁷ Srov. Sv. Marie Magdalena, in: ROYT: Slovník..., 150.

¹⁰⁸ Srov. Maria Magdalena, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 373.

¹⁰⁹ Srov. Marie Magdalena, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 43.

Zde je zobrazena v prostém oděvu jako kajícnice, v pravé ruce drží lebku. Její tělo je robustní a tváří se velmi podobá soše sv. Jana Evangelisty. Je tedy pravděpodobné, že obě sochy pocházejí z rukou téhož, bohužel neznámého, autora.

Sv. Jan (apoštol, evangelista)

Jan je autor čtvrté knihy evangelíí a podle tradice i knihy Zjevení, kterou napsal ve vyhnanství na ostrově Patmos. Byl synem rybáře Zebedea a Marie Salome, jeho bratr byl Jakub Větší, společně se stali Kristovými učedníky. Byl Kristu nablízku při všech důležitých událostech, byl tím, kterého Kristus miloval. Při křížování svěřil Janu Evangelistovi do opatrování svou matku.¹¹⁰

Apoštol Jan přežil všechny ostatní apoštoly. Je ojedinělým apoštolem, který zemřel přirozenou smrtí, ovšem po opakovaných marných pokusech o usmrcení od císaře Domiciána. Ten ho v roce 95 prý zatkl a po strašném mučení nařídil Jana vhodit do kotle s vřelým olejem. Podle legendy se však olej změnil v občerstvující lázeň, z níž vystoupil apoštol posílen. Domicián se toho zalekl a Jana poslal do vyhnanství. Okolo r. 101 zemřel Jan ve vysokém věku v Efesu.¹¹¹

Je zobrazen s mladistvou hladce oholenou tváří, že působí až zženštile. V levé ruce drží knihu, kterou má ještě opřenou o levé stehno. Vyvolává to pocit, že kniha je velmi těžká. V levé ruce zdvihá kalich.

Atribut kalichu vysvětluje legenda, kdy kněz Dianina chrámu v Efesu dal vypít Janovi pohár s jedem jako zkoušku síly jeho víry. Jan se z poháru napil a přežil. Kalich tak symbolizuje křesťanskou víru. Někdy bývá zobrazen v kalichu had, který symbolizuje jed.¹¹²

---

¹¹⁰ Srov. Sv. Jan Evangelista, in: ROYT: Slovník..., 89–90.

¹¹¹ Srov. Jan Evangelista, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 667.

¹¹² Srov. Jan Evangelista, in: HALL: op. cit., 185.

21. Homole, schodiště, stav před r. 1978.

22. Homole, schodiště, stav v r. 2006.

2. 4 Kaple

Kaple jsou raně barokní z roku 1703 postavené na koso po stranách hlavního vstupu ze schodiště do areálu poutního místa. Půdorys mají čtvercový. Střecha je nízká, čtyřboká jehlancová a ve svém vrcholu zakončená osmibokou mohutnou věžičkou s lucernou a cibulí, zakrytá plechem a eternitem.

Fasáda je hladká pouze vrcholí průběžnou římsou. Boční stěny jsou prolomeny malými kruhovými okny s jednoduchým ostěním. Pravoúhlý vstup s jednoduchým ostěním je v ose hlavního průčelí. U jedné kaple je to severovýchodní průčelí a u druhé jihovýchodní. Interiér je zaklenut valenou klenbou a uvnitř se nacházely oltáře podle kterých bylo i zasvěcení kaplí.

Podle původního inventáře z roku 1746 bylo vybavení následovné:

„V kaplích jsou oltáře s řezbou pozlacenou. V jedné, na pravé ruce, obraz velký Matky Boží Nanebevzetí a nad tím obrázek menší nerozdílné Trojice Boží. V druhé kapli obraz sv. Jana a nad ním obrázek menší sv. Antonína Paduánského.“¹¹³

Do původní kaple Nanebevzetí Panny Marie (na levé straně) byl roku 1888 přenesen oltář sv. Anny, který předtím stával v kostele na místě dnešního oltáře sv. Josefa.¹¹⁴ Na obrazu sv. Anny byl ještě menší oválný obrázek se sv. Václavem a sv. Ludmilou.¹¹⁵

Stejně tak byl oltář sv. Jana Křtitele, který stál v kostele na místě dnešního oltáře Srdce Páně, kaple na pravé straně, původně zasvěcené sv. Janu Nepomuckému.¹¹⁶ Na tomto oltáři býval obraz Křtu Páně a nad ním malý oválný obrázek svatých věrozvěstů Cyrila a Metoděje.¹¹⁷

2. 5 Kostnice

Kostnice je postavená v severovýchodní části hřbitovní zdi a pochází z roku 1778.¹¹⁸ Obdobně jako obě kaple, je kostnice na čtvercovém půdorysu s pravoúhlým vstupem z prostoru hřbitova. Fasáda je hladká, ve svém vrcholu zakončená profilovanou římsou. Kostnice má mansardovou střechu, která je dnes pokryta eternitem, s šestibokou věžičkou s lucernou a cibulí.

---

¹¹³ KOSINA: op. cit., 70.

¹¹⁴ Srov. VANICKÝ: op. cit., 18.

¹¹⁵ Dnes je z tohoto oltáře pouhé torzo a kaple je používána jako schodiště.

¹¹⁶ Srov. VANICKÝ: op. cit., 18.

¹¹⁷ Tento oltář je ještě z části zchovalý, chybí vrchní oválný obrázek a místo obrazu Křtu Páně je zde zasazena novodobá reprodukce obrazu Panny Marie Pomocné.

¹¹⁸ Srov. KOSINA: op. cit., 67.

Uvnitř se nacházel prostý oltář sv. Kříže.¹¹⁹ Ani ten již dnes není zachován a kostnice je využívána jako skladiště.

23. Homole, kaple sv. Anny, 1703, pohled od východu.

24. Homole, kaple sv. Jana Křtitele, 1703, pohled od severu.

25. Homole, kostnice, 1778, pohled od jihu.

---

¹¹⁹ Srov. tamtéž.

2. 6 Hřbitovní zeď se zadním vchodem

Hřbitovní zeď tvoří ovál obklopující kostel. Přerušena je dvěma kaplemi na severozápadě a jihozápadě a kostnicí na severovýchodě. Hlavní vstup je ze schodiště vedoucí v ose k západnímu průčelí, ale dále je tu druhý vchod, který je také v hlavní ose celého kostela a přivádí přicházející k průčelí presbytáře. Tento zadní vchod nás vede třemi schody k železné bráně, ta sice není původní, ale po stranách jsou původní pilíře bohatě zdobené ornamenty. Podél schodů je krátké zábradlí ozdobené po každé straně jednou rokokovou, pískovcovou vázou. Na pilíři po levé straně je plastika sv. Jana Nepomuckého a na pilíři po pravé straně socha českého patrona sv. Václava, obě jsou nevelkých rozměrů, vytvořené jsou z pískovce, který je oživen pozlacenými detaily. Ani u těchto soch není nikde zmíněn autor ani rok zhotovení.

26. Sv. Jan Nepomucký, rok neznámý, pískovec Homole, zadní vchod.

27. Sv. Václav, rok neznámý, pískovec, Homole, zadní vchod

Sv. Jan Nepomucký

Jan se narodil kolem 1345 jako syn rychtáře Velflína v západočeském Pomuku, pozdějším městě Nepomuku. Je připomínán jako veřejný notář v Praze, oltářník v katedrále sv. Víta, sekretář arcibiskupa a jako farář u sv. Havla na Starém Městě. Pak odešel na právnická studia do Padovy, kde získal doktorát církevního práva. Po návratu do Prahy je uváděn jako doktor dekretů a kanovník u sv. Jiljí. Největší ocenění se dostalo Janovi roku 1389, kdy byl jmenován generálním vikářem pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna. Téhož roku je Jan také uváděn jako kanovník kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a arcijáhen žatecký. Roku 1393 se dostal Jan do sporu s králem Václavem IV.,

když mu překazil zříditi v Kladrubech nové biskupství a dosadit tam své oblíbené duchovní, kteří by více poslouchali krále než arcibiskupa. Jan byl rychlejší a potvrdil za opata kladrubskeho klášteera řádně zvoleného mnicha Olena. Král Václav IV. nechal Jana, spolu s dalšími třemi rádci arcibiskupa, zatknout a mučit. Jan tomuto mučení podlehl, jeho tělo bylo svázáno a dne 20. března 1393 svrženo z mostu do Vltavy.¹²⁰

Zbožné podání udává ještě další důvod Janova mučednictví, a to zachování zpovědního tajemství. Král Václav IV. trýznil Jana proto, že mu nechtěl vyzradit, z čeho se mu zpovídala královna Žofie, kterou chtěl pravděpodobně král propustit.¹²¹

Jan byl za svatého považován již bezprostředně po své smrti. Ve stížnosti, kterou poslal Jan z Jenštejna po jeho umučení papeži, označil svého generálního vikáře titulem „martyr sanctus“. K procesu blahořečení došlo až během druhého procesu, nejdůležitější událostí bylo otevření jeho hrobu v dubnu 1719, kdy z lebky vypadla měkká tkáň, kterou lékaři prohlásili za jazyk, jehož zachování nelze přirozeně vysvětlit. Potom papež Innocenc XIII. 31. května 1721 prohlásil Jana Nepomuckého za blahoslaveného. Za svatého prohlásil Jana Nepomuckého až papež Benedikt XIII. 19. března, na den sv. Josefa, pěstouna Páně a patrona Českého království, roku 1729 v lateránské bazilice.¹²²

Přestože jeho úcta dosahovala velkých rozměrů, hlavně v době baroka, ještě před kanonizací, po svatořečení dosáhla rozměrů až gigantických. Úcta k sv. Janu se stala vyjádřením znovunabytého českého sebevědomí, triumfem katolické protireformace.¹²³

Zde na Homoli je, podobně jako socha sv. Václava, v pokleku na jednom kolenu. Pravou rukou položenou na srdci v kanovníckém rouchu a s nezbytným atributem – pěti hvězdami kolem hlavy, které podle legendy svítily na místo, kde bylo světcovo tělo ve vodě. Od ostatních atributů je zde socha sv. Jana Nepomuckého oprostěna. Jsou to například velmi často krucifix, palmová ratolest či Staroboleslavské paládium a samozřejmě jazyk. Typickým gestem bývá prst přiložený k ústům.¹²⁴

Sv. Václav

Český kníže z rodu Přemyslovců. Syn Vratislava I. a Drahomíry a vnuk Bořivoje I. a Ludmily, která na něj podle tradice měla velký vliv a zasloužila se o jeho vysoké vzdělání. Vlady se ujal někdy před rokem 925.¹²⁵

¹²⁰ Srov. ČERNÝ Jiří: Sv. Jan Nepomucký ve výtvarném umění na Pelhřimovsku, Pelhřimov: Okresní muzeum v Pelhřimově, 1993, 3.; VLNAS Vít: Jan Nepomucký. Česká legenda, Praha: Kolumbus, 1993, 7–28.

¹²¹ Srov. KADLEC: Přehled... sv. 1, 231–232.

¹²² Srov. VLNAS: op. cit., 110–126.

¹²³ Srov. ČERNÝ: op. cit., 6.

¹²⁴ Srov. Jan Nepomucký, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 31.

¹²⁵ Srov. Václav Svatý, in: ČORNEJ Petr (a kol.): Evropa králů a císařů, Praha: Ivo Železný, 2005, 363.

Sv. Václav je znám jako velmi zbožný kníže, který boří šibenice, sytí a osvobozuje vězně, lisuje víno a peče hostie. Je představován jako mnich donucený vládnout. Fakta o jeho skutečné vládě jsou ztížena hagiografickým pojetím ve svatováclavských legendách.

Velkým jeho počinem bylo založení rozsáhlé čtyřapsidové rotundy na pražském hradisku, který zasvětil sv. Vítovi, saskému světcí. Rámě tohoto světce dostal sv. Václav od Jindřicha Ptáčníka, který si Čechy podrobil. Paradoxně nejznámější z jeho života je jeho smrt. Vladychtivý Václavův bratr Boleslav se rozhodl jej odstranit. Připravil lstivé pozvání do Staré Boleslavi na svátek 28. září roku 929 (935) a vlastní rukou ho zabíjí před kostelem sv. Kosmy a Damiána.¹²⁶

Mnohem důležitější než historie knížete Václava se stala svatováclavská úcta. Ta začíná velmi záhy po Václavově smrti, tím, že svou vinu uznal i Boleslav a nechal bratrovo tělo přenést do Prahy a uložit ji v jižní apsidě svatovítské rotundy. Sv. Václav se stává ochráncem české národní bytosti, ochráncem a pomocníkem českých bojovníků. K novému převtělení českého vlastenectví a české státnosti v úctě svatováclavskou dochází potom v době Karla IV. Úctu svatováclavskou utlumilo období protestantismu svým negativním postojem k světcům obecně. Po bitvě bělohorské Čechové opět hledají útěchu a pomoc u národních patronů, zejména u sv. Václava. Úcta českých světců obecně vrcholí v době baroka.¹²⁷

Zde je sv. Václav vyobrazen jako klečící s pravou rukou na srdci. Levou rukou drží starý český prapor s pozlaceným hrotem. O jeho levého koleno je jako atribut položena knížecí koruna s pozlaceným křížkem.

Nejčastěji je zobrazován v rytířském brnění s mečem, štítem s orlicí jako zemským symbolem či s praporcem s orlicí nebo držící Staroboleslavské paladium. V malbě jsou to četné legendické epizody z Václavova života.¹²⁸

Právě atribut staroboleslavského paládia má sv. Václav společný se sv. Janem Nepomuckým. Je tedy možné, že plastika Panny Marie Staroboleslavské, umístěna v horní části hlavního schodiště k poutnímu kostelu, je i nepřímým atributem právě těchto dvou světců.

---

¹²⁶ Srov. KADLEC: Přehled... sv. 1, 44–51.

¹²⁷ Srov. tamtéž 52–56.

¹²⁸ Srov. Václav, in: HALL: op. cit., 470.

2. 7 Homolské zvony

Čtyři mohutné zvony do druhého patra věže pořídila zakladatelka chrámu. Na věži bývaly zvony od založení poutního místa do 20. října 1740, kdy se strhla večer strašná vichřice nad okolím. Tato vichřice vyvrátila a svalila pod kopec věž kostela i se zvony, avšak ty se při pádu nepoškodily.¹²⁹

Věž byla opravena a zvony hlaholily z věže až do r. 1805, kdy byly sundány z obavy, že věž tuto nadměrnou tíží neunes. ¹³⁰ Chrátová věž se totiž pod jejich tíhou rozestupovala. ¹³¹ Současně pro ně byla postavena za hřbitovní zdi na pravé straně dřevěná zvonice. Tam byly zvony až do první světové války. ¹³²

Velký zvon vážil 1000 kg a pyšnil se průměrem 110 cm, menší o průměru 90 cm vážil 463 kg. ¹³³ Na velkém zvonu byl nápis: „*Nákladem vysoce urozené paní Eleonory z Ugarte, rozené hraběnky ze Žďáru, paní na Borovnici, Závřší a Lhotě Lipanské, tento zvon slit jest ke cti a chvále Boží, blahoslavené Panny Marie Bolestné, léta Páně 1693. Lil Jan Prikovey, zvonář v Mladé Boleslavi.*“ Dále byl na zvonu znak hrabat z Ugarte. Druhý zvon nesl nápis: „*Léta Páně 1693 tento zvon slit jest ke cti a chvále Boží a sv. Anny. Lil Jan Prikovey, zvonář v Mladé Boleslavi.*“¹³⁴

Dne 10. října 1916 byl rekvírován z homolského chrámu menší zvon společně se zvonem sanktusovým. V r. 1917 byl duchovní správě doručen příkaz vojenských úřadů, aby i velký zvon byl odevzdán pro válečné potřeby. Duchovní správa zcela marně zasílala žádosti na konzervátorský úřad v Praze, na klub českých poslanců ve Vídni a i na kabinetní kancelář Vídně, aby zvon zachránila, vše marně. ¹³⁵ Dne 22. listopadu 1917 přišel na farní úřad v Sudslavě úřední příkaz, že 23. listopadu přijde rekviziční komise a velký zvon homolský odveze. Na jakoukoliv záchranu zvonu nemělo zbýt času. ¹³⁶

Poslední pokus o záchranu zvonu učinil tehdejší kaplan František Beran. ¹³⁷ Sehnal několik srdnatých mužů ze Lhot a Homole a ti svalili zvon pod kopec homolský a zakopali jej tam do země. Bohužel, ani tento pokus se nezdařil, rekviziční zřízení zvon našli, ještě v jámě ho rozbili a odvezli. ¹³⁸ Na Homoli zbyl nyní jen umíráček. Proto r. 1918 pořídil farní úřad pro Homol, na dobu , dokud nebude možno objednat nové zvony ze zvonoviny, zvony prozatímní ocelové. Ty konaly na Homoli službu až do r. 1926, kdy byly převěšeny

¹²⁹ Srov. KOSINA: op. cit., 61.

¹³⁰ Srov. tamtéž.

¹³¹ Srov. PLOCEK Fr[...]: Dějiny duchovní správy..., 46.

¹³² Srov. VANICKÝ: op. cit., 16.

¹³³ Srov. tamtéž.

¹³⁴ Srov. KOSINA: op. cit., 61.

¹³⁵ Srov. VANICKÝ: op. cit., 16.

¹³⁶ Srov. tamtéž.

¹³⁷ Srov. KOSINA: op. cit., 62.

¹³⁸ Srov. VANICKÝ: op. cit., 17.

na Sudslavu, kde sloužily za hodinové cimbály. Téhož roku byly pořízeny pro Homol tři nové zvony ze zvonoviny v celkové váze 1000 kg. Náklady na zvony byly hrazeny sbírkami.¹³⁹ Díky tomu, že zvony byly lehčí nežli zvony původní, byly umístěny zpět na věž kostela. Současně byla odstraněna dřevěná zvonice na plácku před kostelem.¹⁴⁰

Když přišla 2.světová válka, byly opět dva zvony zabaveny, tentokrát posloužily k výrobě smrtonosných střel Němcům.¹⁴¹ Od té doby až po dnešek má věž kostela Panny Marie Bolestné zvon jen jeden.

---

¹³⁹ Srov. PLOCEK Fr[...]: Dějiny duchovní správy..., 46.

¹⁴⁰ Srov. KOSINA: op. cit., 65.

¹⁴¹ Srov. VANICKÝ: op. cit., 17.

3. POUTNÍ MÍSTO NERATOV

3. 1 Historie osady a vzniku kostela Nanebevzetí Panny Marie

Osada Neratov se nachází na pravém břehu Divoké Orlice v Orlických horách a přímo na hranici s polským Kladskem.¹⁴² Jméno Neratov se poprvé objevuje v r. 1550, kdy se tohoto roku řeší projednávání sporu o hranice u Černé a Lysé hory při Neratově mezi tehdejší majitelem kladského hrabství a Arnoštem vévodou bavorským. Neratovem je v zápisech nazván jak potok, tak louka a ves, vzniklá na místě sklářské huti. Tato ves však nebyla totožná s dnešní osadou stejného jména, neboť se nacházela na levém břehu řeky Orlice.¹⁴³

K osídlení protějšího, pravého břehu Divoké Orlice, patřícího k rokytnickému panství, došlo patrně v následujících dvou desetiletích, z větší části zřejmě cílenou vnější kolonizací podnícenou synem Jana Licka, Zikmundem z Rýzmburka.¹⁴⁴

Prvními osadníky byli skláři německých jmen.¹⁴⁵ V té době také vesnice dostává i německé jméno Bärnwald, který byl pro ni užíván až do r. 1945.¹⁴⁶ Krátce poté byl jimi postaven i dřevěný kostelík, který snad stával v místě dnešní hřbitovní kaple.¹⁴⁷

V prvních letech 17. století byl tento kostelík rozšířen a změněn na protestantskou modlitebnu, což nepochybně souviselo se změnou vyznání tehdejšího majitele rokytnického panství Kryštofa Mauschwitze z Armenruh. Ten nově opravenému kostelíku věnoval krásnou renesanční kamennou křtitelnicí, ozdobenou čtyřmi znaky svých rodičů a prarodičů.¹⁴⁸ Druhým známým darem byl velký zvon, vážící 336kg, bohatě zdobený reliéfem kalvárie na jedné straně a na druhé straně erbem donátora, doprovázen nápisy z Janova evangelia. Zvon byl datovaný r. 1603, což nám určuje nejen vznik zvonu a dokončení první přestavby, ale dokládá i skutečnost, že modlitebna musela mít věž i zvonici, na kterou by bylo možné tento zvon zavěsit.¹⁴⁹

Z následujícího období není mnoho zpráv. Je akorát známo, že 27. září 1616 byl Kryštof Mauschwitz zabit vzbouřenými sedláky v Dlouhé ulici v Rokytnici. Je možné, že mohly zatímco zabitím stát v pozadí náboženské sváry. Se změnou pozemkové vrchnosti

¹⁴² Srov. Neratov, in: BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 108–109.

¹⁴³ Srov. OPPELTOVÁ Jana.: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, in: Orlické hory a podorlicko, sv. 9. Sborník vlastivědných prací, Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor, 1999, 123–160, 123.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž.

¹⁴⁵ Srov. OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004, 2.

¹⁴⁶ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 123.

¹⁴⁷ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 2.

¹⁴⁸ Později byla k vlastní křtitelnicí připojena silně rustikální kamenná noha a s ještě větším odstupem dřevěné rokokové víko s řezbou, ale ani jeden doplněk se nedochoval. Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 124.

¹⁴⁹ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 2.

(Zieglerů z Klipphausenu a zejména pak od r. 1627 Nostitzů) dochází k postupné rekatolizaci. Na sjednocení obyvatelstva v jedné církvi se podílejí i františkáni a jezuité z Kladska, bohužel často i násilnými prostředky. Proces postupuje velmi pomalu a proto až do r. 1636 zásluhou Oty z Nostitz dochází k obnovení farní správy v Rokytnici a jako filiální kostel (pochopitelně již katolický) je sem včleněn i Neratov.¹⁵⁰ Oto, svobodný pán z Nostitz, se stal zakladatelem rokytnické linie Nostitzů. Roku 1673 byli tito Nostitzové obleněni říšským hrabstvím Rhieneck v pomohanských Francích a od té doby se titulují Nostitz – Rhieneck.¹⁵¹

Na počátku 60. let 17. století dochází ke vzniku poutní tradice. Podle zprávy tehdejší rokytnický farář P. Kryštof Florián Blažej Drick nechal podle svého snu vyřezat milostnou sošku Panny Marie, která byla 15. srpna 1661, na svátek Nanebevzetí Panny Marie, s velkou slávou a za zvuku mariánských litaní, přenesena v procesí z Rokytnice do Neratova.¹⁵² Podobu Madony dokládá otisk původního poutního razítka, kde je jako Matka Boží, stojící v oblacích na měsíčním srpku, má vlídnou tvář, na hlavě knížecí korunu, v ruce žezlo, oblečena do dlouhé róby a na pravé ruce drží Jezulátko. Dítě drží v levé ruce zeměkouli a pravá je zvednutá, jakoby žehnilo a jeho hlavu zdobí paprsky, podobné paprsky obklopují celou sochu.¹⁵³ Umístěna byla do dřevěného kostelíka nedaleko pramene vody, kterému byly přičítány léčivé účinky a brzy k zázračnému místu, kde byly zřízeny posléze i malé lázně, začaly přicházet výpravy poutníků z Čech i Kladska.¹⁵⁴ Toto procesí se může jevit i jako prosebná pout' za požár vzniklý v témže roce 1661, na svátek sv. Anny, kdy za oběť požáru padla většina městečka Rokytnice, včetně dřevěného kostela Všech svatých.¹⁵⁵

Ani ne měsíc od přenesení sochy, na svátek Narození Panny Marie, byla v Neratově uzdravena nejmenovaná rokytnická žena.¹⁵⁶ Toto uzdravení bylo zřejmě klíčové pro poutní tradici na toto místo. Nejen pomoci milostné sochy, ale i uzdravující síle pramene vody, byly připisovány mnohé zázraky. Není tedy divu, že již o několik let později muselo být přikročeno k rozsáhlé přestavbě a rozšíření poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie.

---

¹⁵⁰ Srov. tamtéž.

¹⁵¹ Srov. NEUGEBAUER Richard: Dějiny Bärnwaldu/Neratova, bez udání místa vydavatele a nakladatelství, 1997, 12 - citováno z internetových stránek Sdružení Neratov, <http://www.neratov.cz/index.php?id=15> (14.4.2007).

¹⁵² Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 125.

¹⁵³ Před velkými církevními svátky se Madoně věšel na krk zlatý řetěz v ceně 600 zlatých. Srov. NEUGEBAUER: op. cit., 13.

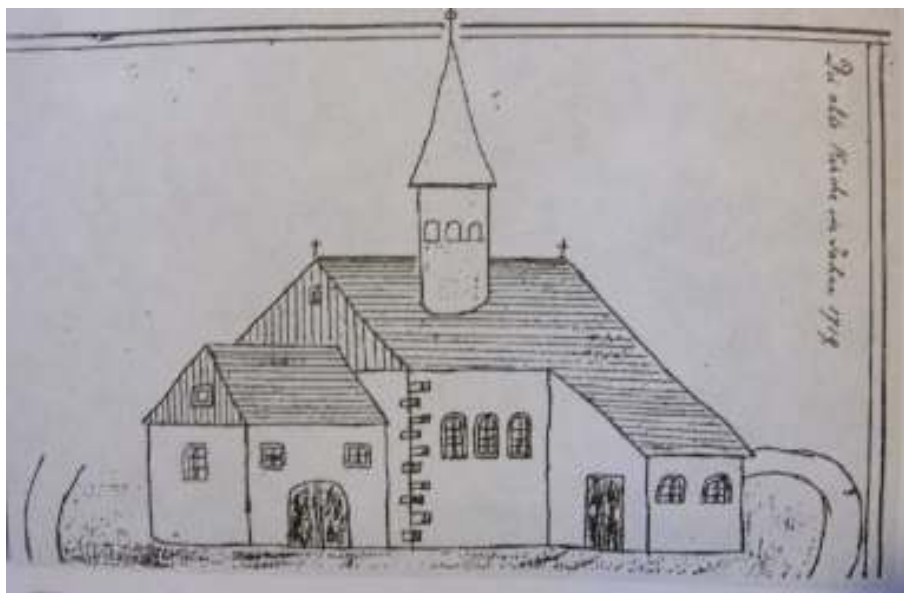
¹⁵⁴ Srov. IMRICH: op. cit., 102.

¹⁵⁵ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 125.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž.

Na místě původního dřevěného kostelíka byl postaven nový, tentokrát již kamenný kostel. Z něj dodnes zůstal zachován pouze presbytář.¹⁵⁷

K výstavbě kostela došlo díky iniciativě rokytnického faráře a byla uskutečněna z prostředků tří obcí náležejících k tomuto filiálnímu kostelu (Neratov, Vrchní Orlice a Podlesí). Stavba sama probíhala v letech 1667–1668. Druhým rokem byl do nového kostela instalován nový oltář s obrazem Nanebevzetí Panny Marie a malé varhany.¹⁵⁸ Pod tímto novým obrazem stála na oltáři již zmíněná milostná socha neratovské Panny Marie. Jak tento první kamenný kostel vypadal, prozrazuje kresba kronikáře Eduarda Alligera, zachycující budovu obdélného půdorysu s menší předsíňkou a sakristií, přiléhající k lodi kostela. Štíty jsou dřevěné, nebo alespoň dřevem obložené a na střeše lodi je věžička, pravděpodobně s kuželovou stříškou.¹⁵⁹

28. Eduard Allinger: Neratov, kamenný kostel, 1667-1668, kresba z roku 1719, kronika *Heimatkunde der Beirkshauptmannschaft Seftenberg* (SOkA Rychnov n. Kněžnou, fond obce Neratov).

Oblíbenost nového poutního místa velmi stoupala. Z počátku 18. století je zaznamenáno ročně asi tři až čtyři sta zázraků, uzdravení či pomoci na přimluvu Panny Marie.¹⁶⁰ Hmatatelnými důkazy vděčnosti poutníků byly četné votivní předměty – voskové svíce, obrazy, epickými způsobem vypravující příběhy zázraků či bizarní dřevěné a voskové ruce, nohy, srdce, oči, části trupu či hlavy,¹⁶¹ symbolizující ty dané části těla, které byly prosícímu poutníkovi uzdraveny. Všechny tyto votivní předměty lemovaly

¹⁵⁷ Dnešní hřbitovní kaple, dříve sloužící jako márnice. Kaple je trojboce uzavřená, plochostropá, uvnitř se nachází oltář Panny Marie Růžencové vytvořený okolo roku 1700 s obrazem od J. Umlaufa z roku 1889. Srov. Neratov, in: *Umělecké památky Čech [K-O]...*, 46–467.

¹⁵⁸ Srov. OPPELTOVÁ: *Historie...* in: *Orlické hory...*, 126.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž.

¹⁶⁰ Srov. OPPELTOVÁ: *Historie poutního kostela...*, 4.

¹⁶¹ Srov. OPPELTOVÁ: *Historie...* in: *Orlické hory...*, 126.

v těsné blízkosti milostnou sochu. Zdá se tedy, že již na počátku 18. století přestala zděná novostavba vyhovovat stále se zvyšujícímu počtu poutníků a uvažovalo se o výstavbě nového, mnohem rozsáhlejšího chrámu. Zahájení stavby ovšem bylo odloženo, svou roli zde patrně sehrál nedostatek finančních prostředků a možná i smrt patrona Kryštofa Václava z Nostitz v roce 1712. Ještě roku 1720 však bylo značným finančním nákladem opraveno zařízení starého kostela.¹⁶²

Práce na stavbě nového velkého poutního chrámu v Neratově byly konečně zahájeny až 28. července 1723. K slavnostním položení základního kamene samým majitelem rokytnického panství Janem Karlem hrabětem Nostitz - Rhieneck¹⁶³ došlo až o čtrnáct dní později, v předvečer svátku Nanebevzetí Panny Marie, 14. srpna 1723.¹⁶⁴ této slavné události se dále účastnil hejtman panství, rokytnický farář, kaplan a také stavitel, kterým byl Carl Antoni Reina.¹⁶⁵ Tento muž byl italského původu, činný v Čechách a na Moravě v první třetině 18. století. Poprvé se s ním setkáváme na panství hraběte Kryštofa Václava Nostitz – Rhieneck v Rokytnici v Orlických horách. Zde se i oženil. Účastnil se stavby kostela sv. Jana Nepomuckého ve Vrchní Orlici (1708) a zachována je i smlouva na opravě zámku v Rokytnici (1718).¹⁶⁶ 23. srpna 1728 utrpěl však Carl Antoni Reina na stavbě v Neratově smrtelné zranění po pádu z lešení a byl vystřídán stavitelem kladské pevnosti Jakubem Ondřejem Carowem. Ten započaté dílo dokončil a chrám byl vysvěcen na svátek sv. Bartoloměje 24. srpna 1733, menší stavební úpravy však probíhaly až do roku 1799.¹⁶⁷ Světitelem byl rokytnický farář P. Kryštof Ferdinand Richter.¹⁶⁸ Tato monumentální chrámová stavba se už nenacházela v prostoru malého hřbitova na místě předešlého kamenného kostela, ale byla velmi obratně posunuta výše do volné krajiny v poslední třetině kopce, kde vzosně vzhlížela na osadu Neratov pod sebou.

Ještě před vysvěcením byla ve velkém procesí na nosítkách přenesena ze starého kostela do novostavby milostná socha Panny Marie. Do procesí se zařadili i majitel panství Jan Karel hrabě Nostitz – Rhieneck se svou ženou Annou Charlottou, rozenou hraběnkou Fuchs von Bimbach und Dornheim.¹⁶⁹

Ač známe jména obou stavitelů, jméno architekta neratovského kostela je stále ve fázi domněnek, jelikož z dochovaných pramenů architekt není znám.

¹⁶² Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela... , 4.

¹⁶³ Chybně je zmíněna hraběnka Johana Karla Notitz – Rhieneck v díle Zdeňka Boháče. Srov. Neratov, in: BOHÁČ Zdeňk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 109.

¹⁶⁴ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 127.

¹⁶⁵ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 5.

¹⁶⁶ Srov. Reina Carl Antoni, in: VLČEK Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha: Academia, 2004, 540.

¹⁶⁷ Srov. NEUGEBAUER: op. cit., 4 a 15.

¹⁶⁸ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 129.

¹⁶⁹ Srov. tamtéž 129.

Monumentální stavba se hlásí některými prvky (konvexní průčelí se dvěma na koso postavenými věžemi, složitý půdorys tvaru kříže....) k radikální skupině českého baroka. Oblé průčelí se dvěma na koso postavenými věžemi bylo zřízeno i při přestavbě děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Opočně v roce 1712, obdobné řešení, včetně složitého půdorysu tvaru kříže, lze najít i na piaristickém kostele Nalezení sv. Kříže v Litomyšli, který byl postaven v letech 1714–1726. Obě stavby jsou připisovány architektovi Giovanni Battista Alliprandimu. Není tedy pochyb, že i stavba neratovského kostela je připisována do okruhu kolem tohoto architekta.¹⁷⁰

Avšak je zde ještě jedna domněnka, že architektem neratovského kostela by patrně mohl být sám stavitel Carl Antoni Reina, který na svých cestách mohl litomyšlskou stavbu poznat.¹⁷¹

„Pokud by hledaným autorem architektonického řešení neratovského chrámu byl opravdu jen tento rokytnický zednický mistr, neztratila by tato stavba nic na svém významu. Pomineme-li skutečnost, že se zde jedná patrně o jeho největší zatím známé realizované dílo, otvírá se tím velmi zajímavý pohled na produkci mimo velká centra i mimo dílny slavných architektů a na tvorbu, která používá prvků a fines té „velké“ a obdivuhodné architektury, spojuje ji s jinými, pozměňuje ji a konečně ovlivňuje podmínkami i lokální tradicí dává vzniknout stavbám, které nepostrádají jistého půvabu.“¹⁷²

Protože stále rostoucí počet poutníků i obyvatel Neratova vyžadoval vlastní duchovní správu, objevily se tedy již ve čtyřicátých letech 18. století návrhy na její zřízení při neratovském kostele. Složitá jednání nakonec vedla k pozměnění fundační listiny Jana Karla hraběte Nostitz – Rhienec ze dne 30. ledna 1726, kterou zřídil při rokytnické faře jedno kaplanské místo. Dne 17. dubna 1768 byla tato fundace poněkud pozměněna synem Josefem Vilémem hrabětem Nostitz – Rhienec, který zřídil při neratovském kostele stále nižší formu duchovní správy – lokálie. Nový duchovní správce, dosavadní rokytnický kaplan P. Ignác Stehr, byl na nové místo uveden 11. listopadu 1768 a o půl roku později se nastěhoval do nově postavené budovy vedle kostela.¹⁷³ Dosavadní lokálie byla povýšena na farnost dne 14. února 1859 výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování č. 2216.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Srov. IMRICH: op. cit., 102.

¹⁷¹ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 129.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Srov. tamtéž 130–131.

¹⁷⁴ Srov. tamtéž 132.

3. 2 Architektura a vybavení kostela Nanebevzetí Panny Marie

3. 2. 1 Exteriér

Kostel sám je 48 m dlouhý, 19 m široký a jeho výška činila 18-20 m.¹⁷⁵ Kostel je kněžištěm orientován na sever, průčelí s hlavním vchodem se pak otevírá na jih. Přestože tato orientace kostela je nejméně často používaná, zde to dalo vyniknout dominantnosti kostela čnicího nad vsí, celým údolím řeky Divoké Orlice.

Staré kroniky také uvádějí, že díky této orientaci dopadl paprsek slunce v pravé poledne na Boží hod Vánoční rovnou na svatostánek.¹⁷⁶

Kostel byl řešen jako jednolodí, zevně ovšem na křížovém půdoryse. Presbytář je půlkruhově uzavřený, po jehož stranách jsou čtvercové prostory kaple Božího hrobu a sakristie s oratořemi v patně.¹⁷⁷ Severní průčelí je konvexně prohnuté mezi dvěma na koso postavenými věžemi. Věže byly ukončeny cibulovými helmicemi, opatřenými kolem dokola otvory, a s makovicemi. Dnes je zastřešení věží jehlancovou čtyřbokou stříškou. Střecha byla sedlová se sanktusníkem umístěným nad lodí.

Obě věže mají zvenku vlastní vchody a v ose nad sebou tři půlkruhová jednoduchá okna. V druhé třetině fasády je průběžná římsa, která je nad okny vlnovitě zprohýbaná, jen nad oknem v ose průčelí je římsa lomená do pravého úhlu.

Exteriér postrádal, patrně v souladu s povětrnostními podmínkami, kterými měl být vystaven, jakékoliv výraznější architektonické prvky (fasáda byla členěna pouze lizénami).

Součástí portálu hlavního vchodu je alianční erb Jana Karla hraběte Nostitz – Rhieneck a jeho manželky Anny Charlotty hraběnky Fuchs von Bimbach und Dornheim, vytvořený žambereckým kameníkem. Na podzim roku 1743. Nad ním v ose se nachází segmentový výklenek, ve kterém byla usazena socha Panny Marie, dnes nezvěstná.¹⁷⁸ Nad výklenkem v ose pokračovalo velké obloukové okno a nad římsou se nacházejí velké kruhové hodiny.

Před průčelím kostela se nacházela terasa s balustrádou, stejně jako průčelí konvexně prohnutou. Terasa byla přístupná dvouramenným schodištěm, postaveným roku 1776 kameníkem Františkem Hornichem. Balustrádové zábradlí a sochařská výzdoba byla provedena Václavem Hendrychem z Litomyšle.¹⁷⁹

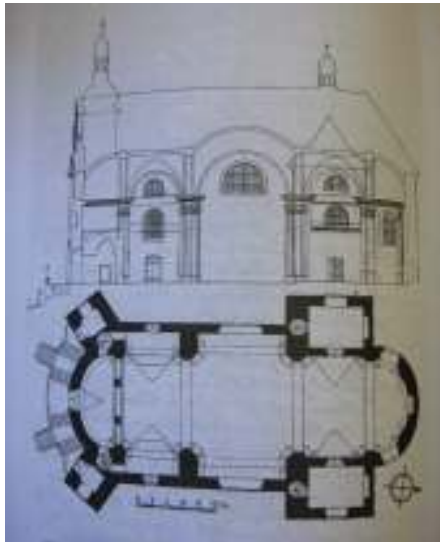
¹⁷⁵ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 7.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž.

¹⁷⁷ Srov. Neratov, in: Umělecké památky Čech [K-O]..., 466–467.

¹⁷⁸ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 7.

¹⁷⁹ Srov. Neratov, in: Umělecké památky Čech [K-O]..., 467.

29. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, půdorys a podélný řez.

30. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, stav v r. 2006, pohled od východu.

31. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, pohled od místa původního kostela.

32. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, foto z 30. let 20. století, pohled od jihovýchodu.

3. 2. 2 Interiér

Lod' uvnitř dělila ve dvě části mohutná dvojice pilířů, vysunutých hluboko do lodi, jenž nesla klenbu.¹⁸⁰ Kolem celé lodi obíhala bohatě profilovaná římsa. Celá soustava pěti klenebních polí byla výrazně centrovaná (kruchta s freskovanou výmalbou, valená klenba s lunetami jen bíle vylíčená, česká placka s iluzivní malbou a zase valená klenba a koncha, čemuž napomáhaly i pilastry. Valené klenbě odpovídaly pilastry konkávně probrané, česká placka byla nesena pilíři s pilastry postavenými na koso).¹⁸¹

Výmalba interiéru kostela přispívala k rytmizaci celého vnitřního prostoru. Byla hotova pravděpodobně, alespoň z části, ještě před vysvěcením kostela roku 1732 rokytnickým rodákem malířem Ignácem Janem Teiberem.¹⁸² Kromě drobnějších ornamentů zdobících různé architektonické články, se zejména jednalo o tři rozsáhlé fresky. Na konše nad hlavním oltářem to bylo znázornění Nejsvětější Trojice, která pohledově navazovala na výjev na oltářním obraze. Na konše nad kůrem a hlavním vchodem bylo iluzivní schodiště. Největší plochu zabrala výmalba střední části klenby kostela, řešení v podobě české plachy, která měla podobu iluzivní kopule, doplněné andílkami, květinovými festony a girlandami, scénami ze života Panny Marie a erbem Nostitzů.¹⁸³

¹⁸⁰ Srov. tamtéž.

¹⁸¹ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 128.

¹⁸² Srov. tamtéž 129.

¹⁸³ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 9.

Hlavní oltář (rámového typu) byl dokončen až roku 1744 po velkorysé fundaci hraběnky Nostitz – Rhieneck. Oltář nesl velmi rozměrný obraz Nanebevzetí Panny Marie od pražského mistra Antonína Františka Hampische. Ztvárnění daného tématu nikterak nevybočovalo z obvyklého ikonografického schématu – v dolní polovině plátna kolem otevřeného hrobu stáli a klečeli apoštolové, sledující Pannu Marii, jež klečíc se sepjatýma rukama stoupala k nebi na oblaku neseným anděly. Samotný obraz by ovšem působil značně nevyrovnaně, neboť postava Panny Marie byla výrazně posunuta k hornímu okraji obrazu a tím vytvářela optickou návaznost na fresku. Ve významovém středu fresky totiž byla knížecí koruna přidržovaná Bohem Otcem i Synem, připravená pro budoucí Královnu nebes. Spojení rozměrného obrazu a fresky bylo patrně nejen velmi působivé, ale také umožňovalo sloučení dvou frekventovaných mariánských témat – Nanebevzetí a Korunování Panny Marie.¹⁸⁴

33. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, stav před r. 1945, interiér, pohled do kněžiště.

Nad svatostánkem v prosklené skřínce byla milostná socha Panny Marie, přenesená z původního kostela a obklopená šesti malými a čtyřmi velkými anděly. Řezbářské práce provedl erfurtský mistr, štafirování pak Josef Starck z Prahy. Oba umělci vytvořili ve stejném roce (1744) kazatelnu, netypicky umístěnou na epištolní straně kostela, nesoucí v nástavci asi dva až tři metry vysokou kompozici Nejsvětější Trojice.¹⁸⁵

Kromě hlavního oltáře měl neratovský kostel ještě dva oltáře postranní. Na epištolní straně to byl oltář sv. Michaela archanděla s erbem hrabat z Martinic, na

¹⁸⁴ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 129–130.

¹⁸⁵ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 9.

evangelijní straně to byl pak původní oltář Nanebevzetí Panny Marie ze starého kostela se sochami sv. Petra a Pavla.¹⁸⁶ Podobně byla z původního kamenného kostela na hřbitově přenesena již zmíněná křtitelnice, zvon a také varhany, ale ty asi přestaly vyhovovat požadavkům většího prostoru a proto roku 1746 byl vyzván nejmenovaný varhanář z Králík ke stavbě nového a většího nástroje.¹⁸⁷ Podobně přestal dostačovat jediný zvon z roku 1603 a tak přibyly ještě dva menší, ulité roku 1754 pražským zvonařem Janem Hennem.¹⁸⁸ První větší z nich, o váze 168 kg, měl na plášti reliéf svaté Rodiny a sv. Jana Nepomuckého a na čepci nápis určující jeho autora a místo vzniku. Podobný nápis měl i menší zvon, vážící pouhých 33,6 kg.¹⁸⁹ Tento menší zvon měl na svém plášti místo reliéfu latinský nápis: „In honorem beatissimae virginis ad coelos gloriose assumptae.“¹⁹⁰ oznamující jeho zasvěcení Panně Marii Nanebevzaté. Zatímco první větší zvon byl umístěn na jedné z obou věží společně se starým zvonem, nejmenší zvonek z celé trojice byl zavěšen do sanktusové věžičky.¹⁹¹ Oba tyto zvony ovšem potkal podobný osud jako například i zvony homolské, neboli roku 1916 byly zrekvírovány pro vojenské účely.

Z vybavení kostela je také připomínán rozměrný krucifix jako kvalitní anonymní práce z poloviny 18. století. Visel nad původní křtitelnicí na evangelijní straně kostela zhruba v úrovni kazatelny. Součástí sakristie kromě rokokových skříní byla dvojice obrazů sv. Peregrina a sv. Jana Nepomuckého. Z roku 1766 a znovu o pět let později je z pramenů také doloženo jednání o zřízení křížové cesty se stezkou provincií řádu bratří františkánů.¹⁹² Bylo tomu tak proto, že bula papeže Klementa XII. dávala řádu františkánů privilegium zřizovat křížové cesty v kostelech.¹⁹³

Na počátku 80. let 18. století. V roce 1782 byl původní oltář Nanebevzetí Panny Marie na evangelijní straně nahrazen oltářem sv. Jana Nepomuckého se sochami sv. Barbory a sv. Alžběty. Byl pořízen alespoň částečně také na náklad patrona kostela, o čemž by svědčil i erb rodiny Nostitz – Rhieneck v nástavce.¹⁹⁴

Oltář na epištolní straně byl opatřen nový obraz sv. Josefa, pěstouna Páně, namalovaný v Benátkách, a byl i tomuto světcovi zasvěcen. Původní zasvěcení zde bylo

---

¹⁸⁶ Srov. tamtéž 9.

¹⁸⁷ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 130.

¹⁸⁸ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 9.

¹⁸⁹ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 130.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž 144.

¹⁹¹ Srov. tamtéž 130.

¹⁹² Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 9.

¹⁹³ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 144.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž 131.

připomínáno alespoň sochou archanděla Michaela, která stejně jako její protějšek, socha sv. Jiří, stála po stranách oltářního obrazu.¹⁹⁵

O rok později malíř Karel Moschner z Králík opravil, doplnil a částečně také přemaloval freskovou výzdobu kostela.¹⁹⁶

Z četných dalších oprav a úprav je možné připomenout opravu fasády a věží na počátku 19. stol., další generální rekonstrukci z let 1858–1859, pořízené křížové cesty od Josefa Jansy z Jablonného v roce 1870 a úprava hlavního oltáře k dvoustému výročí posvěcení kostela v roce 1933.¹⁹⁷

3. 3 Architektura a výzdoba schodiště

Dne 3. listopadu 1775 byla v Rokytnici podepsaná smlouva mezi rokytnickým farářem a správcem panství na jedné straně a na straně druhé litomyšlským sochařem Václavem Hendrychem a kameníkem Františkem Hornichem na výstavbu schodiště před hlavním vchodem neratovského kostela. Schodiště vzniklo v první polovině roku 1776, které nahradilo původní řešení hlavního vstupu ke kostelu.¹⁹⁸

Schodiště je dvouramenné v rokokovém slohu, tělo schodiště i sochařská výzdoba je z pískovce. Výzdobu tvoří šest rokokových váz a čtyři plastiky světců, přibližně v životní velikosti. Jsou umístěny na vrchním konci balustrádového zábradlí na pilířích stejné výšky jako samotné zábradlí.

Na konci levého ramene schodiště jsou sochy dvou světců. Nalevo plastika sv. Terezie z Avily, po pravé straně je to socha sv. Josefa, pěstouna Páně. Obě tyto sochy zde vyznívají nezúčastněně a nepřítomně, jakoby každá z nich byla ve svém vlastním světě.

---

¹⁹⁵ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 10.

¹⁹⁶ Srov. tamtéž 10.

¹⁹⁷ Srov. tamtéž 11.

¹⁹⁸ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 131.

34. Václav Hendrych: sv. Terezie z Avily a Josef, 1776, pískovec, zámek Skalka, zámecká zahrada, schodiště z Neratova

Sv. Terezie Veliká (z Avily) od Ježíše

Pocházela ze šlechtické kastilské rodiny. Měla devět bratů a tři sestry. Od dětství byla velice impulsivní a temperamentní.¹⁹⁹ Světlo světa spatřila 28. března 1515. V kostele sv. Jana stojí dodnes křtitelnice, v níž Terezie přijala svátost křtu.²⁰⁰

Ve svém zoufalství, po smrti matky, se zasvětila Matce boží. V roce 1531 předal otec dívku augustiniánkám v Avile. Během další nemoci četla slavné Jeronýmovy dopisy. 2. listopadu 1535 vstoupila přes odpor otce do karmelitánského kláštera Vtělení v rodném městě.²⁰¹ Mívala velmi často vidění, kterých se zprvu děsila, ale ta byla později prohlášena uznávanými teology za pravá a její líčení ve shodě s katolickou vírou. Po jedné takové extatické chvíli učinila slib, že bude jednat ještě dokonaleji a řádovou řeholi dodržovat ještě věrněji. To byl začátek vzniku řádu bosých karmelitek, r. 1562 se brána nového kláštera otevřela čtyřem novickám bez věna, odhodlaných vést život zcela oproštěný, jak to symbolicky naznačovaly jejich nohy bez obuvi. Kongregace schválená r. 1580 papežem Řehořem XIII.²⁰² První založený klášter zasvětila sv. Josefovi, čímž zahájila i období růstu uctívání a zobrazování tohoto světce v devocionálním umění.²⁰³

Za částečně dramatických okolností založily Terezie a její podporovatel Jan od Kříže celkem 17 ženských a 15 mužských klášterů. Terezie také cestovala při plnění misie,

¹⁹⁹ Srov. Terezie od Ježíše, in: HEYDUK Josef: Svatí církevního roku, Praha: Vyšehrad, 2001, 181.

²⁰⁰ Srov. Terezie, in: in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 533.

²⁰¹ Srov. tamtéž.

²⁰² Srov. Terezie od Ježíše, in: HEYDUK: op. cit., 181.

²⁰³ Srov. Terezie, in: HALL: op. cit., 441.

kterou si sama uložila, celým Španělskem. Stále znovu ji přepadaly extáze a zjevení s nepředstavitelnou prudkostí. A tak sepsala spisy s prohlášeními o těchto zážitcích, o spojení s Ježíšem Kristem. Vyčerpaná svou neúnavnou činností a mnohým duševním i tělesným utrpením zemřela Terezie 4. října 1582 v Albě de Tormes.²⁰⁴

Papež Řehoř XV. prohlásil Terezii 12. března 1622 za svatou (blahořečení bylo 24. dubna 1624). Papež Pavel VI. ji 29. září 1970 prohlásil první učitelkou církve. Je patronkou všech karmelitánských společenství.²⁰⁵

Jejími atributy jsou planoucí srdce s písmeny IHS v ruce, anděl, který jí probodává srdce šípem a nebo holubice symbolizující Ducha Svatého, skrze kterého získává inspiraci pro své psaní. Zobrazovaná je nejčastěji v řeholním rouchu ve stavu extáze.²⁰⁶

Na neratovském schodišti je zobrazena v řeholním rouchu. Hlavním poznávacím znamením jsou její bosé nohy, jako odkaz na Bosé karmelitky, které založila. Jinak je zde bez atributů. Není přímo v extázi, spíše jakoby prožívala setkání s Ježíšem Kristem ve svém vidění již naprosto uvolněná a oddaná. Její pohled směřuje k nebi a ruce má sepjaté, nikoliv však křečovitě, před hrudí.

Sv. Josef

O sv. Josefu, pěstounu Ježíše, se zmiňují pouze evangelia sv. Matouše a sv. Lukáše. Byl snoubencem Panny Marie, když počala z Ducha svatého. A protože to byl muž spravedlivý a nechtěl ji vydat hanbě, rozhodl se, že ji propustí potají.²⁰⁷

Ve spánku se mu ale zjevil anděl, který mu vysvětlil zázrak tohoto početí. Od té doby žili spolu Maria a Josef v panenském, tzv. „josefském“ manželství.²⁰⁸

Sv. Josef se dále vyskytuje při narození Ježíše a při návštěvě mudrců, odvádí Marii s dítětem do Egypta, aby je ochránil před Herodem. Putuje s rodinou do posvátného místa na velikonoční svátky. To je ovšem poslední zmínka o sv. Josefu, pouze detaily o jeho životě a smrti jsou zapsány v evangeliích apokryfních.²⁰⁹

Vrcholem úcty k Josefovi, snoubenci Panny Marie a pěstounu Ježíšovu, bylo jeho povýšení na patrona celé církve papežem Piem IX. roku 1870.²¹⁰ Patří k nejuctívanějším církevním postavám vůbec. Na východě se jeho úcta ujala mnohem dříve než na západě. Zde pochází první zmínka v jednom martyrologiu z doby kolem r. 850. Zvláště františkáni a velké osobnosti církve, jako Bernard z Clairvaux, František Saleský, Bernardin Sienský a

²⁰⁴ Srov. Terezie, in: in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 536.

²⁰⁵ Srov. tamtéž 533–536.

²⁰⁶ Srov. Terezie Veliká, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 52.

²⁰⁷ Srov. Josef, in: HEYDUK: op. cit., 46.

²⁰⁸ Srov. Josef z Nazareta, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 110.

²⁰⁹ Srov. Josef, in: HEYDUK: op. cit., 46.

²¹⁰ Srov. Josef z Nazareta, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 110

Terezie z Avily šířili Josefovou úctu. Je patronem např. panenství, karmelitánů, umírajících za dobrou smrt.²¹¹

Zobrazován je většinou jako starý muž, to je dáno líčením příběhu o zázračném výběru snoubence pro Marii z vdovců, kterým bylo nakázáno přinést sebou do chrámu pruty, kterému se prut zazelenal, stal se Mariiným snoubencem.²¹² A právě proto bývá častým Josefovým atributem právě rozkvetlý prut. Dalšími atributy bývá tesařské nářadí lilie a malý Ježíšek v náručí.²¹³ A právě zde je spodobně s malým Ježíškem v náručí s kterým je ve velmi úzkém vztahu. Ježíšek je nahý, zahalený pouze Josefovým pláštěm. Pohledy směřují přímo na sebe a tak mezi nimi vzniká jejich vlastní prostor, který nikomu jinému není přístupný.

Výstup po pravém rameni schodiště zakončují sochy sv. Tomáše apoštola, po straně levé, a sv. Barbory na straně pravé. Podivné je pootočení těl soch, kdy jejich gesta a pohledy směřují od sebe, mimo schodiště a tím i od přicházejících poutníků. Je tedy možné, že bylo počítáno s jiným umístěním těchto soch.

34. Václav Hendrych: Sv. Tomáš a Barbora, 1776, pískovec, zámek Skalka, zámecká zahrada, schodiště z Neratova.

Sv. Tomáš (apoštol)

Apoštol Tomáš, též zvaný Didymos (dvojče), je nejznámější jako nevěřící Tomáš a to díky příběhu, kdy přišel pozdě do domu, v němž se apoštolům po svém zmrtvýchvstání

²¹¹ Srov. tamtéž.

²¹² Srov. Sv. Josef, in: ROYT: Slovník..., 101.

²¹³ Srov. Josef, in: HALL: op. cit., 203.

zjevil Ježíš a ukázal jim své rány. Proto také Tomáš nejprve neuvěřil, že je to skutečně Kristus a uvěřil až po té, co vložil své prsty do Kristovy rány.²¹⁴

Podle legendy rozvázal sedící Kristus pás Panně Marii a předal ho sv. Tomáši. Tento pás prý zůstal po staletí v rodině muže, který ho dostal od Tomáše.

Tomáš byl před svým povoláním za apoštola rybářem v Galilei, je zmiňován ve čtyřech seznamech apoštolů Nového Zákona. Po Kristově Nanebevstoupení působil Tomáš jako misionář v Persii a Indii.²¹⁵ V Indii byl mučen králem, jehož ženu přivedl ke křesťanství. Byl postaven na žhavé plechy, avšak zázračně vytrysklý pramen oheň uhasil. Podobně vyšel Tomáš bez zranění i z rozpálené pece. Král ho též nutil uctívat modlu, kterou ovšem rozbil démon na Tomášův příkaz. Na to ho velekněží chrámu probodli mečem.²¹⁶

Atributy jsou především stavitelský trojúhelník či pravítko, pás darovaný Pannou Marií a oštěp nebo meč, symboly mučednické smrti.²¹⁷ Zde je jako starší muž s vousem s poloodhalenou hrudí. V pravé ruce má jako atribut knihu.

Sv. Barbora

V 15.století byla mučednice přiřazena ke skupině čtrnácti pomocníků v nouzi. Jako téměř u všech pomocníků v nouzi je i Barbořin životopis zcela překryt legendami.²¹⁸

Barbora byla dcerou bohatého kupce v hlavním městě maloasijské Bithýnie, Nikomedii. Denně byla obklopena služebnictvem, které bylo zčásti křesťanské. Jakmile otec zjistil, že dívka věří v Kristovo učení, chtěl ji zavřít do přistavěné věže.²¹⁹ Barbora přikázala zedníkům, aby do věže zazdily tři okna místo naplánovaných dvou jako symbol Nejsvětější Trojice. Též tajně přijala svátost křtu. Když se to otec dověděl, vzplanul hněvem a chtěl Barboru zbít, avšak náhle se otevřela v zemi trhлина a Barboru ukryla. Poté byla Barbora dovedena před místodržícího, ten ji dal bičovat, avšak ona k tomu jen poznamenala, že je to jako by byla hlazena pavími pery. Když i po dalším mučení místodržící poznal, že ničeho nedosáhl, vydal rozkaz usmrtit Barboru mečem. Tento čin provedl sám její otec. Sotva odložil vražedný nástroj, byl zabit bleskem. Rokem Barbořiny smrti bývá udáván r. 306.²²⁰ Je patronkou např. tesařů a umírajících za dobrou smrt.²²¹

Barbořinými atributy jsou především kalich s hostií (případně monstrance), věž s třemi okny, meč nebo kladivo jako symboly nástrojů jejího umučení a paví pero

²¹⁴ Srov. Sv. Tomáš, in: ROYT: Slovník..., 281.

²¹⁵ Srov. Tomáš, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 331–332.

²¹⁶ Srov. tamtéž 282.

²¹⁷ Srov. Tomáš, in: HALL: op. cit., 445.

²¹⁸ Srov. Barbora, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 626.

²¹⁹ Srov. Barbora, in: PRACNÝ Petr: Český kalendář světců, Praha: Ewa Edition, 1996, 293.

²²⁰ Srov. Barbora, in: SCHAUBER, SCHINDLER: op. cit., 626–627.

²²¹ Srov. tamtéž.

symbolizující nesmrtelnost. Někdy se nachází u jejích nohou drobná figura otce Dioscura. Dalšími, obecnějšími přívlastky jejího určení jako panny – mučednice je koruna, palma a kniha.²²² Zde je znázorněna s kalichem a chlebem v rukách přitisknutými na hrudi a s věží u pravé nohy. V obličejí se jí zračí velmi milý a přívětivý úsměv.

36. Neratov, místo původního umístění schodiště, jižní průčelí kostela.

37. Podbřeží, neratovské schodiště, 1776, dnešní umístění v zahradě zámku Skalka.

---

²²² Srov. Barbora, in: REMEŠOVÁ: op. cit., 13.

3. 4 Osud kostela a jeho vybavení od roku 1945

10. květen roku 1945 se stal osudným pro poutní místo v Neratově. Střela z pancéřové pěsti, vystřelená svévolně a zbytečně skupinou mužů v uniformách Rudé armády, zasáhla malou sanktusovou věžičku a během hodiny ničivý požár zachvátil a strávil střechy, dřevěné schodiště dvou věží a roztavil hodinový stroj i zvon. Interiér a veškerý mobiliář zůstal zatím nedotčen, neboť jej uchránily silné cihlové klenby.²²³

Ale již téhož roku můžeme pozorovat snahu mnohých o záchranu kostela. Neratovský farář P. Ernst Haik společně s německými obyvateli a zejména obyvatelkami vesnice Neratov vyklidili trosky. Vojáci první roty 1. praporu 19. pěšího pluku československé armády v Neratově již 8. srpna 1945 psali Janu Šrámkovi, náměstkovi ministerského předsedy, aby svým vlivem uspišil rekonstrukci a při opravách nabídli i svou pomoc. Finanční prostředky se nakonec podařilo získat od ministerstva školství a osvěty. Zadání práce a úhradu převzal Okresní národní výbor Žamberk.²²⁴

Zanedlouho však došlo k odsunu místního obyvatelstva a tím byly zastaveny i započaté práce na obnově kostela. Změnila se i tvář krajiny, původní pole a louky byly zalesněny a časem byl i kostel a obec obklopeny vzrostlým lesem. Snaha různých institucí i jednotlivců, zejména místních farářů, o obnovu krovu a střechy narážela na odpor státní správy. Státní orgány neposkytly na obnovu stavby žádné finanční prostředky.²²⁵ Současně se už tehdy (1950) objevují návrhy celý kostel zbourat.

Roku 1955 přešla iniciativa zcela do rukou církevní správy. Tehdejší rokytnický farář P. Josef Císař získal od Krajského národního výboru určitou peněžní částku a vlastními silami pokračoval v pokrývání kostela šindelem.²²⁶ Okresní tajemník se ovšem zasloužil o to, že rokytnickému faráři byly finanční prostředky odebrány a zanedlouho poté P. Císař ztratil i státní souhlas k výkonu kněžské činnosti. Stavba dále chátrala.²²⁷

Po Velikonocích roku 1957, kdy se zřítily promáčená klenba, se zdálo, že úplný zánik kostela Nanebevzetí Panny Marie je neodvratný.²²⁸ Hned po této události orgány státní správy začaly projevovat značnou aktivitu na provedení demolice stavby. Že z kostela nezůstala také hromada kamení, o to mají zásluhu opět peníze. Finanční prostředky vyčleněné na demolici, totiž stačily pouze na záchranu a přemístění zachovaného vstupního rokokového schodiště. Zbylé obvodové zdivo bylo vydáno na milost a nemilost povětrnostním vlivům. Vstup do blízkosti zřícenin byl pouze na vlastní

²²³ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 12.

²²⁴ Srov. tamtéž.

²²⁵ Srov. Neratov – Bärnwald. Nádvoří nebe, Neratov: Sdružení Neratov, 2003, nestr.

²²⁶ Srov. OPPELTOVÁ: Historie poutního kostela..., 13.

²²⁷ Srov. Neratov – Bärnwald... .

²²⁸ Srov. IMRICH: op. cit., 102.

nebezpečí.²²⁹ Roku 1960 se pokouší oddělení pro vnitřní záležitosti rady Okresního národního výboru získat povolení ke stržení kostela. Povolení nebylo uděleno, kostel dále chátral.²³⁰ Po roce 1989 konečně Státní ústav památkové péče prosadil zapsání kostela do seznamu státem chráněných památek. Rozvinulo se úsilí o konzervaci zdiva.²³¹

Důležitou osobou pro záchranu poutního místa v Neratově byl a je Josef Suchár. Ten byl v době socialismu v roce 1984 tajně vysvěcen na katolického kněze a pracoval jako elektromontér v různých brněnských podnicích. Ve volném čase se zabýval výchovou dětí a často s nimi putoval volnou přírodou až do Neratova.²³²

Na jaře 1990 se farář Josef Suchár přestěhoval do fary v Rokytnici s úmyslem obnovit poutní místo a poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie. 15. srpna 1990 se konala první pouť – ještě na louce před kostelem, o rok později již v uklizeném kostele.

Současně s obnovou kostela vznikalo za pomoci dalších lidí Sdružení Neratov.²³³ Sdružení Neratov vzniklo jako dobrovolné společenství lidí, kteří se chtějí podílet na obnově poutního místa smíření v Neratově tím, že přispějí k výstavbě, vybavení a provozu sociálních, charitativních, eventuálně zdravotnických zařízení, která budou sloužit potřebným lidem.²³⁴

Ve spolupráci s městským úřadem v Rychnově n./K. a za finančního přispění Ministerstva kultury ČR, Královehradeckého kraje a mnoha dalších dárců a příznivců se Sdružení Neratov podílelo na záchranných pracích na kostele. V roce 2003 bylo obnoveno průčelí včetně věží a hodin. V následujícím roce byla provedena sanace vnitřního zdiva, dozdění oblouků a další fáze oprav na místní faře. V roce 2005 pokračovalo odstranění havarijního stavu uvnitř kostela.²³⁵

38. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, nové zastřešení z r. 2006, pohled z vnitřku kostela.

V prosinci roku 2006 bylo s velkým očekáváním dokončeno zastřešení kostela. Ponechal se původní typ zastřešení sedlovou střechou. Hřeben střechy je pak tvořen skleněnými kazetami o výšce 1,5 metru, které propouštějí světlo do chrámu. Toto řešení

²²⁹ Srov. Neratov – Bärnwald... .

²³⁰ Srov. NEUGEBAUER: op. cit., 41.

²³¹ Srov. tamtéž 43.

²³² Srov. tamtéž.

²³³ Srov. Neratov – Bärnwald... .

²³⁴ Srov. Výroční zpráva Sdružení Neratov za rok 2005, <http://www.neratov.cz/index.php?id=15> (14.4.2007).

²³⁵ Srov. tamtéž.

bylo přijato jako upomínka na dlouhá léta, kdy kostel střechu neměl a byly zde slaveny mše svaté pod širým nebem.

Co se týče vybavení kostela, nejsou k dispozici žádné přesné údaje, co se přesně s mobiliářem stalo nebo, kde se jeho kusy nalézají. Nepochybně se spousta věcí nenávratně ztratila či zničila po požáru roku 1945, kdy přibližně do roku 1954 bylo vše ponecháno vlastnímu osudu.

Až toho roku 1954 byla část barokního zařízení odvezena do kostela Nejsvětější Trojice v Horním Jelení, mezi jinými, v té době již prázdná, prosklená skříňka z hlavního oltáře, ve které byla soška umístěna. Několik z menších andílků z hlavního oltáře našlo své druhotné umístění také na některých bočních oltářích téhož kostela. Podobně, rozměrná kompozice Nejsvětější Trojice z nástavce kazatelny je dnes umístěna na hlavním oltáři jmenovaného kostela a převezeny byly i varhany. Z bočních oltářů byly použity jen určité prvky, které se staly součástí bočních oltářů v kostele v Horním Jelení. Jsou tam například sochy sv. Alžběty a sv. Barbory, dnes součástí bočního oltáře sv. Tekly. V nástavci téhož oltáře je jazyk sv. Jana Nepomuckého, který také pochází z neratovského kostela.²³⁶

Rozměrný krucifix původně visící na evangelijní straně kostela nad křtitelnicí je dnes součástí výzdoby hřbitovní kaple v Neratově.²³⁷

V kostele sv. Václava v Žamberku jsou v oratoři uložené barokní sochy českých patronů sv. Václava, sv. Jana Nepomuckého, sv. Víta a sv. Vojtěcha, andělů a další drobné zbytky barokních oltářů, které by údajně mohly původně pocházet z poutního kostela v Neratově.²³⁸

Rokokové schodiště se, i přes veškeré úsilí pracovníků Sdružení Neratov o jeho navrácení, stále nachází v zahradě zámku Skalka v Podbřezí u Dobrušky, který patří soukromé firmě.

---

²³⁶ Srov. OPPELTOVÁ: Historie... in: Orlické hory..., 135–145.

²³⁷ Srov. tamtéž 145.

²³⁸ Srov. Žamberk, in: Umělecké památky Čech [T-Ž], Praha: Academia, 1982, 389–390.

4. POZDNĚ BAROKNÍ SOCHAŘSTVÍ VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH – BARTOLOMĚJ A VÁCLAV HENDRYCH Z LITOMYŠLE

Po r. 1750 přicházejí do českého sochařství nové vlivy. Podoba pozdně barokní plastiky byla určována vzájemným působením rokoka a klasicismu, které dodalo sochám dekorativní zjemnělý výraz. Tehdy se však Čechy po ohromném vzestupu v předchozí fázi stávají kulturní provincií. Na venkově sice ještě přibývá množství drobných středisek, brzy ale dochází k nasycení a po r. 1780 barokní tendence v plastice vyznívají.²³⁹

Dochází ke změně orientace, která se nyní přes Vídeň obrací k Francii. Do sochařské produkce proniká raně rokoková něžná dekorativnost, drobný detail a jemnost zpracování. Když se produkce začíná proměňovat v pouhou manýru, přichází nové oživení v podobě klasicistních prvků, které do ilusivní malebné a reliéfně rozvedené formy vnášejí novou plastičnost a objemovou pádnost. Tvary se stávají hladkými a prostorově se uzavírají. Tato dvě protikladná pojetí jsou v Čechách vzájemně obměňována a podivuhodně srůstají.²⁴⁰

Jako hlavní materiál je znovu využíván kámen, postupně se zvyšuje měřítko figur, což koresponduje s úsilím o velikost a vznosnost. Rokoko zároveň zmírňuje klasicistní protažení figur, plastičnost reliéfní plošností a novou jednoduchost oživuje drobným detailem. Na venkově se však rokoko uchovává v čistší podobě. Tamní produkce se vyznačuje nadnesenou hravostí, zdobivostí a stále si udržuje rysy expresivnosti. Postupně se ale stává stále častěji pouhou dekorací a stupňovaný stylismus proměňuje tvary v pouhé vzorce.

Východočeská sochařská produkce si však stále uchovává cosi z braunovské malebnosti a ještě zřetelněji než jinde se udržuje v linii rokokové. To neplatí jen o produkci pacákovské dílny v Litomyšli za vedení Jiřího Pacáka mladšího (po 1757),²⁴¹ která tuto tvorbu představuje, ale nýbrž i o tvorbu mistrů Bartoloměje a Václava Hendrycha. Ti pravděpodobně z dílny Jiřího Františka Pacáka vyšli.

Pro oblast východních Čech je nejvýznačjším přínosem Matyáše Bernarda Brauna jeho velký vliv na tvůrčí potenciál oblasti. Josef Tejkl ve své stati přímo píše, že: „Braunova osobnost aktivizovala v nebyvalé míře desítky průměrných a zcela tradičních řezbářů tím, že umožnila vyslovit dosud latentní výpovědi. Ve svém souhrnu představuje vrcholná východočeská barokní plastika zcela unikátní soubor dokumentující nejen přijetí Braunova výtvarného názoru, ale i jeho tvůrčí rozvíjení. Živnost braunovské plastiky ve

²³⁹ Srov. BLAŽÍČEK Oldřich Jakub: Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. a 18. věku, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, 265.

²⁴⁰ Srov. tamtéž 234.

²⁴¹ Srov. tamtéž 257.

východočeské oblasti je překvapující a jeho ohlasy nacházíme ještě na počátku 19. století. Vedle tvorby oficiální v kraji probíhal velice intenzivní proces rustikalizace, a to v mimořádné šíři a ojedinělé kvalitě.²⁴²

Bartoloměj Hendrych se narodil r. 1714 v Litomyšli, kde i r. 1772 zemřel. Činný byl v Litomyšli a na Policku v 18. století.²⁴³ Poprvé se s ním setkáváme r. 1754, kdy dodal pro kostel sv. Václava ze Žamberka sochy sv. Víta a sv. Zikmunda.²⁴⁴

Jeho další díla jsou: Mariánský sloup s Bolestnou Pannou Marií v Machově u Police nad Metují z r. 1761, a též socha sv. Jana Nepomuckého ve Stárkově z r. 1755.²⁴⁵ Naposledy jej zaznamenáváme v Litomyšli, kam dodal r. 1765 před dvůr Pernštejn sochu sv. Václava.²⁴⁶

Václav Hendrych se narodil 28.září 1720 a zemřel 15. října 1806 v Litomyšli.²⁴⁷ Poprvé se objevuje jako autor sochy sv. Floriána, kterou vytvořil r. 1767 pro kašnu na náměstí v Litomyšli. Dnes tato socha stojí před proboštvím.²⁴⁸ Od Václava Hendrycha je také barokní oltář v Dolním Újezdě z r. 1785.²⁴⁹ Naposledy jeho tvorbu registrujeme opět v Litomyšli ještě r. 1801, kdy je vztyčena u benátské silnice socha Madony, již v empírovém duchu.²⁵⁰

„Plastiky Hendrychů jsou často nezvládnuty především v anatomickém detailu. Snad právě proto působí příznivěji v prostředí venkovském, kde jejich neumělost vyznívá malebně.“²⁵¹ Takovým příkladem je sochařská výzdoba schodiště poutního kostela Homole z r.1767 a stejně tak sochy z balustrádového schodiště před kostelem Nanebevzetí Panny Marie v Neratově z r. 1776, které jsou stále v zámecké zahradě zámku Skalka u Dobrušky.

Hendrychové jsou v Litomyšli prvně doloženi 6.února 1759, kdy se Bartoloměj ženil a Václav je mu svědkem. Od té doby lze genealogicky sledovat jejich život v Litomyšli až do smrti. Původ sochařů Hendrychů se však dosud nepodařilo spolehlivě zjistit.²⁵²

---

²⁴² TEJKL Josef: Nové poznatky o vztahu Braunovy dílny k sochařské tvorbě ve východních Čechách, in: Matyáš Bernard Braun 1684–1738, Praha: Národní Galerie, 1988, 121–129, 121.

²⁴³ Srov. Henrich (Hendrych) Bartoloměj, in: TOMAN Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. 1, Praha: Ivo Železný, 2000, 321.

²⁴⁴ Srov. TEJKL: op. cit., 124.

²⁴⁵ Srov. Henrich (Hendrych) Bartoloměj, in: TOMAN: op. cit., 321.

²⁴⁶ Srov. TEJKL: op. cit., 124.

²⁴⁷ Srov. Hendrych Václav, in: TOMAN: op. cit., 320.

²⁴⁸ Srov. TEJKL: op. cit., 124.

²⁴⁹ Srov. Hendrych Václav, in: TOMAN: op. cit., 320.

²⁵⁰ Srov. TEJKL: op. cit., 124.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Srov. tamtéž.

ZÁVĚR

V závěru se pokusím shrnout poznatky, kterých jsem dosáhla při psaní této práce. Jedním z mých cílů bylo nastínit poutní tradici ve východních Čechách společně s mariánskou úctou a úctou k zemským patronům. Poutní tradice ve východních Čechách je rozšířena po celých Orlických horách i Podorlicku. Kořeny zasahují až do středověku, ale opadnutí, zejména mariánského kultu, bylo především v době protestantismu, který byl ve východních Čechách hojně zastoupen. K postupné obnově katolicismu dochází již v druhé polovině 16. století, ale k důsledné reformaci dochází až po bitvě na Bílé hoře. Největší zásluhu o navrácení mariánského kultu a úcty k zemským patronům mají jezuité, kteří zahájili četné misie po celých východních Čechách, často byli zváni katolickou šlechtou na svá panství. Posvátná místa vyrůstala převážně z lidového prostředí na místech, kde se konaly zázraky a zázračná uzdravení, povětšinou na přímluvu Panny Marie nebo díky léčivému prameni. Taková místa se velmi záhy stala cílem řady poutníků. Uctívány byly především milostné obrazy a sochy středověkého původu, ale vznikaly i nové a často se také objevovaly kopie zázračných obrazů a soch, které přiváželi šlechtici i z celé Evropy. Brzy tak ve východních Čechách vzniklo množství poutních kostelů, kapliček, mariánských sloupů a míst u cest s milostným obrázkem na stromě. Vznikl nový barokní ráz krajiny, který přetrvával hluboko do 19. století.

Právě barokní poutní místo Homole je příkladem velmi zajímavého, urbanisticky vhodně začleněného areálu. Jedná se o poutní kostel Panny Marie Bolestné na vrchu kopce, podle jehož tvaru se místo nazývá Homole, nedaleko Borovnice. V zámečku v Borovnici se usadila roku 1688 zakladatelka poutního místa hraběnka Terezie Eleonora z Ugarte, rozená Žďárská ze Žďáru. Raně barokní kostel je jednolodní stavba s trojboce uzavřeným presbytářem na východní straně a s nízkou věží v severovýchodní části. Zařízení kostela je rokokové, ale z větší části pochází až z 19. a 20. století. Rokokový je hlavní řezbový oltář z roku 1779 v podobě baldachýnu, který kryje prosklenou skříňku. Uvnitř byla dřevěná pieta ze 17. století, krásná práce od neznámého autora, bohužel ovšem odcizena. Za zmínku ještě stojí barokní kopie milostného obrazu Panny Marie z Ústí nad Orlicí, kterou sem přinesli ústečtí poutníci. Ti Panně Marii přičítali záchranu jejich města před pleněním uherských vojsk. Nejpozoruhodnější a nejpůsobivější je ovšem schodiště vedoucí k západnímu průčelí kostela, které je středoevropským unikátem svým počtem schodů a odpočívadel. Poměrně dlouhé a příkré schodiště se skládá ze 153 stupňů a 16 odpočívadel, které představují počet Zdravasů s třemi úvodními a Otčenášů ve Velkém růženci. Hlavní sochařská výzdoba zábradlí schodiště pocházela z roku 1767, byla tvořena šesticí soch světců, čtrnácti menšími plastikami andělů s nástroji Kristova umučení a

dvaceti vázami. Sochy dotvářely nejen uměleckou působivost schodiště, ale podporovaly i symboliku Panny Marie Bolestné a symbolizovaly lásku k bližním a dětem. Bohužel byla sochařská výzdoba v devadesátých letech minulého století z velké části zničena a rozkradena. Od minulého roku se pracuje na zvelebení místa a tím i o začlenění tohoto místa do podvědomí širší veřejnosti.

Do dalšího poutního místa Neratova směřovali poutníci od šedesátých let 17. století. Přicházeli sem kvůli pramenu vody, kterému byly připisovány léčivé účinky a především kvůli milostné soše Panny Marie, kterou nechal vyřezat podle svého snu rokytnický farář a přenést ji do tehdy ještě dřevěného kostelíka v Neratově. Klíčové pro zahájení poutní tradice bylo zázračné uzdravení rokytnické ženy. Pozdně barokní kostel nechal postavit hrabě Jan Karel Nostitz–Rhieneck v letech 1723–1733 nedaleko místa původního kostela z konce 17. století, kterému předcházela dřevěná stavba z roku 1574. Socha Panny Marie byla přenesena i do tohoto nového kostela ve velkém procesí. Přestože architekt tohoto kostela není znám, je povětšinou stavba připisována architektovi Giovanni Battistovi Alliprandimu. Vznosná pozdně barokní stavba je orientovaná nezvykle severojižním směrem s na koso postavenými věžemi. Roku 1776 byl kostel doplněn rokokovým schodištěm ke vchodu v hlavním průčelí. Sochy čtyř světců, které zdobí schodiště, jsou dílem Václava Hendrycha z Litomyšle. Většina vnitřního vybavení i s milostnou sochou Panny Marie se ztratila či zničila po zásahu kostela pancéřovou střelou v roce 1945, kterou se odstartovala zkáza celého poutního místa. Veškeré pokusy o opravu byly zmařeny, naštěstí byly zmařeny i pokusy o jeho demolici. K úspěšné záchraně se přistoupilo až v roce 1990 díky Josefovi Suchárovi novému duchovnímu v Rokytnici a obětavým lidem z okolí ze Sdružení Neratov. V témže roce byla slavena i první poutní mše svatá pod širým nebem na louce před kostelem. Díky této velkolepé obnově a snaze všech zúčastněných se poutní místo v Neratově stává stále známějším a to nejen ve východních Čechách.

Zájem jsem věnovala i bratrům Václavovi a Bartolomějovi Hendrychům z Litomyšle v kontextu pozdně barokního sochařství ve východních Čechách, kdy do sochařské produkce proniká rokoková něžnost, drobný detail, jemnost zpracování a zároveň oživení v podobě klasicistních prvků. Oba bratři vyšli pravděpodobně z pacákovské dílny v Litomyšli. Představují tvorbu, která si uchovává něco z braunovské malebnosti. Přínosem Matyáše Bernarda Brauna je pro východní Čechy především velký vliv na tvorbu v této oblasti. Jejich pracemi jsou sochy na homolském schodišti i sochařská výzdoba schodiště u kostela neratovského. Přestože jejich sochy nejsou v detailech příliš zvládnuty, vynívají velmi příjemně, zvláště ve venkovském prostředí.

Seznam literatury:

- BENEŠ Václav: Z historie školy, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 6–14.
- BLAŽÍČEK Oldřich Jakub: Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. a 18. věku, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958.
- BOHÁČ Zdeněk: Poutní tradice v Čechách, in: BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 8–9.
- BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995.
- ČERNÝ Jiří: Sv. Jan Nepomucký ve výtvarném umění na Pelhřimovsku, Pelhřimov: Okresní muzeum v Pelhřimově, 1993.
- ČORNEJ Petr (a kol.): Evropa králů a císařů, Praha: Ivo Železný, 2005.
- DIBELKOVÁ Irena: Poutní místa v Čechách, Praha: Olympia, 2004.
- HALL James: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, Praha: Mladá fronta, 1991.
- HEYDUK Josef: Svatí církevního roku, Praha: Vyšehrad, 2001.
- IMRICH Pavel: Rychnovsko. Orlické hory a Podorlicko. Památky a příroda, Rychnov n.K.: Okresní muzeum Orlických hor, 1996.
- KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin, sv. 1-2, Praha: Zvon, 1991.
- KOSINA Emanuel: Památná Homol a okolí. sv. 2, Dějiny, pověsti a popis pozoruhodností kraje, Choceň: nákladem autora a knihtiskárny „Loutkáře“, 1937.
- KOŠNÁŘ Julius: Poutní kostel Bolestné Matky boží na Homoli u Cuclavi, in: KOŠNÁŘ Julius: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha: Cyrillo-metodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1903, 324–328.
- MUSIL František, SVOBODA Ladislav: Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí: bez udání vydavatele, 1998.
- NEUGEBAUER Richard: Dějiny Bärnwaldu/Neratova, bez udání místa vydání a nakladatelství, 1997, použito z internetových stránek Sdružení Neratov, <http://www.neratov.cz/index.php?id=15> (14.4.2007).
- OPPELTOVÁ Jana.: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, in: Orlické hory a podorlicko, sv. 9. Sborník vlastivědných prací, Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum Orlických hor, 1999, 123–160.
- OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004 (upravený článek ze sborníku Orlické hory a Podorlicko sv. 9).

- PLOCEK Fr[...]: Filiální kostel Matky Boží sedmibolestné na Homoli, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 49–51.
- PLOCEK Fr[...]: Dějiny duchovní správy v Sudslavě, in: BENEŠ Václav (uspořádal): Památník místní školní obce vydaný k oslavě 50. výročí postavení nynější školy v Sudslavě 1882–1932, Sudslava: knihtiskárna Karel Brožek, 1932, 42–46.
- POLÁCH Otto: Barokní doba dobou obnovy křesťanství v naší vlasti, mariánská poutní místa v Čechách, Praha: , 1947.
- PACNÝ Petr: Český kalendář světců, Praha: Ewa Edition, 1996.
- PRAŽÁK Václav: Baroko východních Čech. Architektura, sochařství, Hradec Králové: Garamon, 1999.
- RAVIK Slavomír: Velké kniha světců, Praha: Regia, 2002.
- REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991.
- ROYT Jan: Poutní místa a milostné obrazy či sochy v diecézi Královehradecké, in: HRUBÝ Vladimír, ROYT Jan (eds.): Lidová zbožnost ve východních Čechách a v Kladsku, Náchod: Státní galerie výtvarného umění, 1998, 7–23.
- ROYT Jan: Zahrada mariánská, mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století, Sušice: Muzeum Šumavy, 2000.
- ROYT Jan: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století, Praha: Karolinum, 1999.
- ROYT Jan: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006.
- RYNEŠ Václav: Paladium země české, Praha: Universum, 1948.
- SCHAUBER Vera, SCHINDLER Hanns Michael: Rok se svatými, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.
- ŠALÝOVÁ Ludmila: Barokní poutní areál Na Homoli. Schodiště a jeho výzdoba (seminární práce na FF Ostravské univerzity) Ostrava 2001 – fotokopie: archiv autora.
- ŠKARVADA Jaroslav: Úvodem, in: BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Debora, 1995, 6–7.
- ŠPAČEK Tomáš: Poutní místo Homol. Naučná stezka okolím potoka Brodce (informační tabule u poutního místa Homole)
- TEJKL Josef: Nové poznatky o vztahu Braunovy dílny k sochařské tvorbě ve východních Čechách, in: Matyáš Bernard Braun 1684–1738, Praha: Národní Galerie, 1988, 121–129.

- TOMAN Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. 1, Praha: Ivo Železný, 2000.
- Umělecké památky Čech [K-O], Praha: Academia, 1978.
- Umělecké památky Čech [T-Ž], Praha: Academia, 1982.
- VANICKÝ Jindřich: Homol. Turistická perla Orlických hor, b.m., nákladem vlastním, bez vnočení.
- VLČEK Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha: Academia, 2004.
- VLNAS Vít: Jan Nepomucký. Česká legenda, Praha: Kolumbus, 1993.
- VONDRUŠKA Isidor: Životopisy svatých v pořadí dějin církevních, sv. 2–4, Praha: Kuncíř, 1931.
- Výroční zpráva Sdružení Neratov za rok 2005, <http://www.neratov.cz/index.php?id=15> (14.4.2007).

Seznam vyobrazení

1. Homole, informační deska z r. 2006. Foto: archiv autora.
2. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, 1692–1696, pohled od východu. Foto: archiv autora.
3. Homole, celkový pohled na poutní místo, pohled od západu. Foto: archiv autora.
4. Ježíš Kristus, 1865, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní průčelí. Foto: archiv autora.
5. Panna Maria, 1865, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní průčelí. Foto: archiv autora.
6. Homole, hlavní vchod kostela Panny Marie Bolestné, západní průčelí. Foto: archiv autora.
7. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, půdorys. Reprodukce z knihy: Malá Lhota, in: Umělecké památky Čech [K-O], Praha: Academia, 1978, 340.
8. Panna Marie Ústecká, kopie podle originálu z 15. století, Homole, Kostel Panny Marie Bolestné, presbytář. Foto: archiv autora.
9. Homol, kostel Panny Marie Bolestné, hlavní oltář, 1779, závěr kněžiště. Foto: archiv autora.
10. Homole, kostel Panny Marie Bolestné, interiér, pohled od hlavního vchodu na hlavní oltář a dva postranní oltáře. Reprodukce z knihy: VANICKÝ Jindřich: Homol. Turistická perla Orlických hor, b.m., nákladem vlastním, bez vrocení, nestr.
11. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Antonín Paduánský, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
12. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Vincenc Paulánský, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
13. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Felix z Valois, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
14. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Jan z Mathy, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
15. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: sv. Vojtěch, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
16. Litomyšlská dílna bratří Hendrychů: Sv. Linhart, 1676, pískovec, Homole, zábradlí schodiště. Foto: archiv autora.
17. Pieta, asi 1703, pískovec, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, interiér. Foto: archiv autora.

18. Panna Marie Staroboleslavská, 1721, Homole, kostel Panny Marie Bolestné, interiér.
Foto: archiv autora.
19. Sv. Marie Magdalena, asi 1703, pískovec, Homole, horní balustráda schodiště. Foto: archiv autora.
20. Sv. Jan Evangelista, asi 1703, pískovec, Homole, horní balustráda schodiště. Foto: archiv autora.
21. Homole, schodiště, stav před r. 1978. Reprodukce z knihy: Malá Lhota, in: Umělecké památky Čech [K-O], Praha: Academia, 1978, 341.
22. Homole, schodiště, stav v r. 2006. Foto: archiv autora.
23. Homole, kaple sv. Anny, 1703, pohled od východu. Foto: archiv autora.
24. Homole, kaple sv. Jana Křtitele, 1703, pohled od severu. Foto: archiv autora.
25. Homole, kostnice, 1778, pohled od jihu. Foto: archiv autora.
26. Sv. Jan Nepomucký, rok neznámý, pískovec Homole, zadní vchod. Foto: archiv autora.
27. Sv. Václav, rok neznámý, pískovec, Homole, zadní vchod. Foto: archiv autora.
28. Eduard Allinger: Neratov, kamenný kostel, 1667-1668, kresba z roku 1719, kronika Heimatkunde der Beirkshauptmannschaft Seftenberg (SOkA Rychnov n. Kněžnou, fond obce Neratov). Reprodukce z knihy: OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004, 4.
29. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, půdorys a podélný řez. Reprodukce z knihy: OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004, 7.
30. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, stav v r. 2006, pohled od východu. Foto: archiv autora.
31. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, pohled od místa původního kostela. Foto z: <http://www.hrady.cz/index.php?OID=738> (29. 4. 2007).
32. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1723-1733, foto z 30. let 20. století, pohled od jihovýchodu. Reprodukce z knihy: OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004, 8.
33. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, stav před r. 1945, interiér, pohled do kněžiště. Reprodukce z knihy: OPPELTOVÁ Jana: Historie poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Neratově, Neratov: Sdružení Neratov, 2004, 9.
34. Václav Hendrych: sv. Terezie z Avily a Josef, 1776, pískovec, zámek Skalka, zámecká zahrada, schodiště z Neratova. Foto: archiv autora.
35. Václav Hendrych: Sv. Tomáš a Barbora, 1776, pískovec, zámek Skalka, zámecká zahrada, schodiště z Neratova. Foto: archiv autora.

36. Neratov, místo původního umístění schodiště, jižní průčelí kostela. Foto: archiv autora.
37. Podbřezí, neratovské schodiště, 1776, dnešní umístění v zahradě zámku Skalka. Foto: archiv autora.
38. Neratov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, nové zastřešení z r. 2006, pohled. z vnitřku kostela. Foto z:
[http://www.neratov.cz/index.php?.id=242&tx_imgallery_pi1\[albumUid\]=13](http://www.neratov.cz/index.php?.id=242&tx_imgallery_pi1[albumUid]=13) (29. 4. 2007).